

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Στέφανου Σαμαρά

ΘΕΜΑ

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 2000 - 2020»

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Γιαννούκου Ιωάννα

Πάτρα, 2021

Περιεχόμενα

Περίληψη	iv
Abstract	iv
Εισαγωγή.....	1
1 ^ο Κεφάλαιο: Ιστορική αναδρομή.....	3
1.1 Ιστορική αναδρομή Ελληνικής οικονομίας.....	3
1.1.1 Η Ελληνική οικονομία κατά τον 19 ^ο αιώνα.....	3
1.1.2 Η Ελληνική οικονομία κατά τον 20 ^ο αιώνα.....	5
2 ^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2000-2008.....	8
2.1 Η κατάσταση της Ελληνικής οικονομίας πριν την κρίση.....	8
2.2 Η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης.....	10
2.2.1 Η οικονομική κρίση διεθνώς.....	14
2.2.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα.....	17
3 ^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2008-2010.....	21
3.1 Πακέτα λιτότητας.....	24
4 ^ο Κεφάλαιο: Η ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2010-2015.....	31
4.1 Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής και 4 ^ο πακέτο μέτρων λιτότητας.....	31
5 ^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία των ετών 2016-2020.....	34
5.1 Η Ελληνική οικονομία κατά το 2016.....	34
5.2 Η Ελληνική οικονομία κατά το 2017.....	35
5.3 Η ελληνική οικονομία κατά το 2018.....	37
5.4 Η ελληνική οικονομία κατά το 2019.....	39
5.5 Η ελληνική οικονομία κατά το 2020.....	41
Συμπεράσματα.....	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:.....	44

Περίληψη

Η Ελλάδα στην ιστορική της πορεία έχει βρεθεί πάρα πολλές φορές αντιμέτωπη με διάφορες οικονομικές κρίσεις είτε μικρής είτε μεγάλης έντασης. Παρόλα αυτά πάντα κατάφερε να ορθοποδήσει. Στη σύγχρονη εποχή καλείται να αντιμετωπίσει τις συνέπειες που επέφερε μία πολύ μεγάλη κρίση και πιο συγκεκριμένα αυτή του 2008. Διερευνώντας λοιπόν την πορεία της Ελληνικής οικονομίας από τον 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα γίνεται κατανοητό ότι υπήρξαν πάρα πολλές δυσκολίες. Το 2010 μάλιστα το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας είχε αυξηθεί τόσο που το δημόσιο χρέος δεν μπορούσε πλέον να αποπληρωθεί. Έτσι η Ελλάδα απευθύνθηκε στο ξένο δανεισμό από κράτη, τα οποία όμως δεν είχαν πλέον εμπιστοσύνη στην πιστοληπτική της ικανότητα και για αυτόν τον λόγο επέβαλαν πάρα πολύ υψηλά επιτόκια δανεισμού. Εξαιτίας αυτού η χώρα αποφάσισε να απευθυνθεί στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός στήριξης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη πακέτων μέτρων και τη σύναψη δανειακών συμβάσεων. Το σημαντικότερο ήταν το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής 2012-2015. Τελικά τα μέτρα αυτά φάνηκαν αναποτελεσματικά, εφόσον δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί. Για αυτόν τον λόγο ακολούθησε το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής πολιτικής 2013-2016, ενώ μετά την αποτυχία του ήρθε η υπογραφή του τρίτου μνημονίου της πενταετίας 2015-2020.

Λέξεις-κλειδιά: *Ελληνική οικονομία, μέτρα λιτότητας, δανεισμός, μνημόνια, οικονομική κρίση*

Abstract

Greece in its historical course has been faced many times with various economic crises of

either low or high intensity. Nevertheless, she always managed to overcome the difficulties. In modern times it is called to face the consequences of a very big crisis and more specifically that of 2008. Investigating the course of the Greek economy from the 19th century until today it is understood that there were many difficulties. In fact, in 2010 the country's budget deficit had increased so much that the public debt could no longer be repaid. Thus, Greece turned to foreign lending by countries, which, however, no longer had confidence in its creditworthiness and for this reason imposed very high lending rates. Because of this, the country decided to turn to the International Monetary Fund to activate the support mechanism. This results in the existence of packages of measures and the conclusion of loan agreements. The most important was the medium-term framework of the fiscal strategy 2012-2015. Eventually these measures seemed ineffective, as the set goals could not be achieved. For this reason, it followed the medium-term framework of fiscal policy 2013-2016, while after its failure came the signing of the third memorandum of the five years 2015-2020.

Keywords: *Greek economy, austerity measures, lending, memoranda, financial crisis*

Εισαγωγή

Εξετάζοντας την ιστορική πορεία που ακολούθησε η ελληνική οικονομία μπορεί κανείς πολύ εύκολα να διαπιστώσει τις πολλές δυσχέρειες που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος στον συγκεκριμένο τομέα. Ολόκληρη η πορεία του χαρακτηρίστηκε από υφέσεις και οικονομικές πιέσεις, οι οποίες περιόριζαν την όποια ανάπτυξη στη χώρα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα η Ελλάδα το αντιμετώπισε μετά το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης του 2007, η οποία κόντεψε να αποσυντονίσει εξολοκλήρου το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα και να οδηγήσει τις οικονομίες όλων των χωρών σε μία στασιμότητα διαρκείας. Η Ελλάδα λοιπόν αντιμετώπισε πολλά οικονομικά αδιέξοδα κυρίως από το τέλος του 2009.

Συγκεκριμένα από τα χαμηλά επιτόκια και την υψηλή ανάπτυξη πέρασε στα υψηλά επιτόκια, στην άρνηση του δανεισμού και στην πάρα πολύ μεγάλη διάρκεια ύφεσης. Μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα οι ξένες αγορές άρχισαν να βλέπουν αρνητικά την οικονομική προοπτική της Ελλάδας και την βιωσιμότητα του χρέους της, το οποίο αυξανόταν διαρκώς. Εξάλλου στη σύγχρονη εποχή πολύ σημαντικός είναι ο χρηματοοικονομικός τομέας, εφόσον επηρεάζει ολόκληρη την κοινωνία. Ο ίδιος μέχρι και σήμερα γίνεται αποδέκτης παραπόνων, προβλημάτων, αλλά και κραδασμών όχι μόνο της Ελληνικής, αλλά και της παγκόσμιας οικονομίας από πολλές πλευρές.

Από το 2008 λοιπόν μέχρι και σήμερα έχει βυθιστεί στην οικονομική κρίση που ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Οι συνέπειες ήταν δυσβάσταχτες και πάρα πολλές για τη χώρα. Στην παρούσα πτυχιική εργασία λοιπόν γίνεται μία ιστορική αναδρομή της οικονομίας της Ελλάδας μέχρι και το 2020. Απώτερος στόχος της είναι η να γίνει η διερεύνηση της μέσα στο χρόνο. Όσον αφορά στη δομή της εργασίας αυτή είναι η ακόλουθη. Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία ιστορική αναδρομή της Ελληνικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται λεπτομερώς η κατάσταση στην οποία βρισκόταν τόσο κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα όσο και κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα για να φανούν οι βάσεις στις οποίες στηρίχθηκε η σύγχρονη οικονομία της Ελλάδας.

Ακολούθως στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ελληνική οικονομία κατά τη διάρκεια των ετών 2000 και 2008. Αρχικά γίνεται μία παρουσίαση της κατάστασης που επικρατούσε στην Ελληνική οικονομία πριν το ξέσπασμα της κρίσης και στη συνέχεια περνάμε στην

εμφάνισή της οικονομικής κρίσης. Αφού αναλυθεί το ξέσπασμα αυτής σε διεθνές επίπεδο γίνεται αναφορά συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο αυτή εμφανίστηκε στην Ελλάδα, καθώς και στα πακέτα λιτότητας, τα οποία προέκυψαν από την ίδια. Εν συνεχεία στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Ελληνική οικονομία των ετών 2008 και 2010.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την Ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2010 και 2015. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται η υπογραφή του πρώτου και του δεύτερου μνημονίου καθώς και το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής ανάπτυξης μαζί με το τέταρτο πακέτο μέτρων λιτότητας. Τέλος στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η Ελληνική οικονομία κατά τα τελευταία έτη και πιο συγκεκριμένα από το 2016 μέχρι και το 2020. Κάθε ένα υποκεφάλαιο του συγκεκριμένου κεφαλαίου παρουσιάζει την Ελληνική οικονομία για ένα συγκεκριμένο έτος από αυτά που εξετάζονται.

1^ο Κεφάλαιο: Ιστορική αναδρομή

1.1 Ιστορική αναδρομή Ελληνικής οικονομίας

1.1.1 Η Ελληνική οικονομία κατά τον 19^ο αιώνα

Τον Φεβρουάριο του 1830 συνέβη η αναγνώριση της Ελλάδας ως επίσημο κράτος με την υπογραφή του πρωτοκόλλου του Λονδίνου. Στην χώρα υπήρχε μια δεινή οικονομική κατάσταση τα τελευταία χρόνια, η οποία είχε οδηγήσει από το 1824 στον εξωτερικό δανεισμό. Η σύναψη του πρώτου δανείου πραγματοποιήθηκε με την Αγγλική τράπεζα, όπως επίσης και το επόμενο δάνειο του 1825. Από τα 2.800.000 χρυσές λίρες, που ήταν το σύνολο των δύο δανείων, στα ελληνικά ταμεία εισήχθησαν μόνο οι 530.000 αυτών. Το υπόλοιπο ποσό κατευθύνθηκε σε τόκους, χρεολύσια, προμήθειες κλπ. Συνέπεια όλων των προηγούμενων ήταν η πρώτη χρεοκοπία του κράτους (Kostelenos et al., 2007).

Επί βασιλείας Όθωνα, και συγκεκριμένα το 1833, επισυνάφθηκε νέο δάνειο μεταξύ της χώρας και των τριών μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες ήταν η Αγγλία, η Ρωσία και η Γαλλία. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Λονδίνου (1832), υπήρχε η πρόβλεψη για το συγκεκριμένο δάνειο, ποσού 60.000.000 φράγκων. Μεγάλο ποσοστό των χρημάτων αυτών δεν έφτασαν ποτέ στα ταμεία της Ελλάδας αφού έπρεπε να δεσμευτούν στο εξωτερικό. Δεν είναι όμως μόνο τα μεγάλα επιτόκια τα οποία δημιούργησαν πρόβλημα ρευστότητας, αφού έφτασαν ελάχιστα χρήματα στα ταμεία. Είναι και η λανθασμένη διαχείριση των εισπραχθέντων χρημάτων, τα οποία οδήγησαν το 1843 την Ελλάδα για δεύτερη φορά στην χρεοκοπία (Kostelenos et al., 2007).

Στη συνέχεια, και συγκεκριμένα το 1857 ορίστηκε Διεθνής Οικονομική Εξεταστική Επιτροπή από τις μεγάλες δυνάμεις, η οποία είχε στόχο την διαδικασία λήψης μέτρων, έτσι ώστε να αποπληρωθεί το δάνειο του 1833. Σε περίπτωση ευνοϊκών συνθηκών από μέρους της ελληνικής οικονομίας, μπορούσε η Ελλάδα να αποπληρώνει 900.000 γαλλικά φράγκα κάθε χρόνο, σύμφωνα με το πόρισμα της επιτροπής. Για ένα χρονικό διάστημα η Ελλάδα κατάφερε να αποπληρώνει τις υποχρεώσεις της, μέχρι και το 1861. Από εκεί και πέρα και για 3 χρόνια υπήρξε στάση πληρωμών, και επί βασιλείας Γεωργίου Α΄ είχαμε την αναδιάρθρωση του χρέους. Μέσα στο επόμενο χρονικό διάστημα και μέχρι το 1878 πραγματοποιήθηκαν υψηλές δαπάνες για στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα, τα οποία δημιούργησαν τεράστια έξοδα στο κράτος, μη βιώσιμα και με καμία προοπτική κάλυψης των

δαπανών. Η δημιουργία των ελλειμμάτων ήταν αναπόφευκτη, με αδυναμία κάλυψής τους (Busch,1985).

Ένα σημείο μεταβολής της ελληνικής οικονομίας είναι το 1879, αφού μετά από διακανονισμούς με τις μεγάλες δυνάμεις, μπόρεσε η Ελλάδα να ξεκινήσει τον δανεισμό της από τις ξένες χρηματαγορές. Η ορκωμοσία του Χαρίλαου Τρικούπη ως πρωθυπουργό της χώρας, το 1880, ακολουθείται από εμφανή ανάπτυξη στον τομέα των υποδομών. Εξαιτίας όλων των μεγάλων έργων τα οποία είχε σχεδιάσει ο Τρικούπης, όπως για παράδειγμα η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου και η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου, οδηγήθηκε η χώρα στην υπογραφή δύο νέων δανείων. Εκτός από την ανάπτυξη των υποδομών χρειάστηκε η χρηματοδότηση των νέων τεχνικών σχολών, αλλά και η πολιτική που ακολούθησε ο Τρικούπης για την «Μεγάλη ιδέα». Οι πρακτικές που χρησιμοποίησε η κυβέρνηση δεν έφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ενώ η φορολογία αυξήθηκε, με στόχο να αυξηθούν τα δημόσια έσοδα, οι δημόσιες υποχρεώσεις και δαπάνες ήταν αδύνατο να καλυφθούν (Busch,1985).

Για να καταφέρουν να καλύψουν όλα αυτά τα υπέρογκα έξοδα απαιτήθηκε η υπογραφή 5 νέων δανείων μόνο μέχρι το 1891. Με όλον αυτό τον δανεισμό στα ταμεία της χώρας είχαν εισρεύσει μόλις 365.000.000 δρχ, ενώ το συνολικό ποσό δανεισμού ήταν 630.000.000 δρχ., αφού όλα τα υπόλοιπα χρήματα παρακρατήθηκαν στο εξωτερικό κυρίως για εξόφληση προηγούμενων δανείων, κάλυψης τόκων κλπ. (Επικαιροποιημένο Ελληνικό Πρόγραμμα Σταθερότητας & Ανάπτυξης).

Το 1890 η Αργεντινή κήρυξε πτώχευση, δημιουργώντας προβλήματα στους επιπλέον δανεισμούς. Μεγάλο πρόβλημα ήταν και η υποτίμηση της δραχμής το 1891, η οποία συνδυάστηκε με ένα ακόμα μεγάλο πρόβλημα το οποίο ήταν η κρίση του εξαγωγικού εμπορίου σε ότι αφορούσε τη σταφίδα. Στις 10 Δεκεμβρίου 1893 ακούστηκε, από τον Τρικούπη, η διάσημη φράση «δυστυχώς επτωχεύσαμεν», η οποία ήταν τρίτη πτώχευση σε σειρά με την έναρξη του ελληνικού κράτους (Katsios, 2006).

Από εκεί και πέρα δημιουργήθηκαν πρόσθετα προβλήματα, όπως ήταν η υποτίμηση της δραχμής. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα ξεκίνησαν οι συζητήσεις και πάλι με τα κράτη του εξωτερικού, ενώ υπήρξε και πάλι ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος. Μέσα στους όρους δανείων ήταν και η αξιοποίηση ορισμένων μονοπωλίων από τους δανειστές και μόνο, όπως είναι το εμπόριο τσιγάρων κλπ. (Katsios, 2006).

1.1.2 Η Ελληνική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα

Στα χρόνια που ακολούθησαν και με την αλλαγή στον επόμενο αιώνα η ελληνική οικονομία παρουσίασε άνθηση και πρόοδο. Η πορεία αυτή ανακόπηκε με την Μικρασιατική καταστροφή (1922), η οποία χειροτέρευσε σε σημαντικό βαθμό την οικονομική κατάσταση της χώρας, οδηγώντας την εκ νέου στον δανεισμό. Στόχος του δανεισμού αυτή τη φορά ήταν η κάλυψη των υποχρεώσεων, οι οποίες είχαν αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό, λόγω της εισροής προσφύγων στην Ελλάδα (Βέλλος, 2013).

Η χρονική περίοδος που ακολουθεί ήταν νομισματικά ασταθής, και μόνο το 1927 επιλύεται το πρόβλημα με την συμμετοχή της Κοινωνίας των Εθνών. Το πρωτόκολλο της Γενεύης (15/09/1927) συστήνει την ίδρυση και την έναρξη λειτουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος. Στόχος ήταν η αντιμετώπιση των υπαρχόντων δημοσιονομικών και οικονομικών δυσκολιών που είχαν δημιουργηθεί, όπως επίσης και η στήριξη των επιχειρήσεων. Υπεύθυνη για τις παραπάνω αρμοδιότητες της Τράπεζας της Ελλάδος, είναι η ΕΚΤ. Τέλος, αποφασίστηκε η δραχμή να ακολουθεί τον κανόνα του χρυσού – ανταλλάγματος (Βέλλος, 2013).

Το 1929 είναι το έτος το οποίο είναι διάσημο για το οικονομικό κραχ στις ΗΠΑ κυρίως, όμως επηρέασε άμεσα σε μεγάλο βαθμό και την ευρωπαϊκή οικονομία. Το κυριότερο πρόβλημα για την Ελλάδα, μέσα σε όλη αυτή την δύσκολη κατάσταση ήταν η μείωση των εξαγωγών με συνέπεια την αύξηση των εξαγωγικών χρεών. Ενώ το συγκεκριμένο έτος ο προϋπολογισμός ήταν πλεονασματικός η αύξηση των χρεών αυτών καθώς και η αδυναμία της κυβέρνησης Βενιζέλου να συνάψει νέα δάνεια έφτασαν το 1932 την χώρα να κηρύξει στάση πληρωμών. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε το μέγεθος των χρεών εκείνης της εποχής, αρκεί να παρατηρήσουμε ότι αυτά ήταν μεγαλύτερα κατά 150% του ετήσιου ακαθάριστου εισοδήματος. Για να μπορέσει η οικονομία να εξομαλυνθεί μετά και την τέταρτη αυτή χρεοκοπία, υπήρξαν κάποιοι διακανονισμοί καθώς και μέτρα αντιμετώπισης της υπάρχουσας κατάστασης (Βέλλος, 2013).

Ακολουθώντας την αρνητική πορεία της οικονομίας, και εξαιτίας της πτώχευσης, υπήρξαν αρκετές πολιτικές διακυμάνσεις με κυριότερη την άνοδο του δικτάτορα Μεταξά στη διακυβέρνηση (04/08/1936) και μέχρι το 1940, όπου ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έπληξε και την Ελλάδα. Μέσα στα υπόλοιπα προβλήματα, τα οποία δημιουργούνται με τον πόλεμο

έχουμε και την καταστροφή υποδομών, οικονομική καταστροφή, πείνα και γενικότερη εξαθλίωση. Δυστυχώς, το τέλος του πολέμου σε παγκόσμιο επίπεδο δεν οδήγησε και στην λήξη του στην Ελλάδα, αφού συνεχίστηκε η καταστροφή με την μορφή της εμφύλιας σύρραξης (Μπάκος, 2014).

Με την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έγιναν προσπάθειες για την παραγραφή του ελληνικού δημοσίου χρέους, και αυτό γιατί η χώρα βοήθησε με τη συμμετοχή της στη νίκη των συμμαχικών δυνάμεων. Αυτές οι προσπάθειες δεν καρποφόρησαν (Μπάκος, 2014).

Τα χρόνια που ακολούθησαν τον εμφύλιο πόλεμο ήταν πάρα πολύ δύσκολα για την οικονομική κατάσταση της χώρας. Τα προβλήματα ήταν πολλά και ποικίλα, όπως για παράδειγμα η μείωση των εξαγωγών και η υποτίμηση της δραχμής, η οποία οδήγησε στην αντικατάστασή της με την χρυσή λίρα Αγγλίας για τις τρέχουσες συναλλαγές, και όπως ήταν αναμενόμενο τα σχεδόν ανύπαρκτα φορολογικά έσοδα. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν το 1952 σε ένα σχέδιο βοήθειας από την Αμερική, το λεγόμενο σχέδιο Marshall. Στόχος του σχεδίου ήταν η ανοικοδόμηση και φυσικά η οικονομική και λειτουργική ανασυγκρότηση. Η οικονομική βοήθεια ήταν πολύ σημαντική όμως τα μέτρα τα οποία λήφθηκαν ήταν αυστηρά, τα οποία επιτηρούσε αμερικανική αποστολή. Το σχέδιο αυτό βοήθησε στην επιβίωση της χώρας καθώς και στη λύση των οικονομικών προβλημάτων (Μπάκος, 2014).

Τα επόμενα χρόνια, με την βοήθεια της γνώσης από το προηγούμενο σχέδιο βοήθειας η Ελλάδα αναπτύχθηκε. Τα προπολεμικά χρέη μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 είχαν ρυθμιστεί και ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Το 1965 υπήρξε μια οικονομική δυσχέρεια, η οποία όμως δεν έλαβε την απαιτούμενη προσοχή, επειδή υπήρχαν εσωτερικά προβλήματα και διαμάχες. Παρόλα αυτά η ανάπτυξη εκείνη την περίοδο συνέχιζε να έχει θετικό πρόσημο μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Μέσα σε εκείνη την δεκαετία, και συγκεκριμένα τα δύο πρώτα χρόνια, έγινε η υποτίμηση της δραχμής κατά 18%, και μαζί με την κακή διαχείριση των προηγούμενων ετών το ελληνικό κράτος ήταν αδύναμο κατά τη διάρκεια της διεθνούς οικονομικής – πετρελαϊκής κρίσης (1973). Από το 1974, άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα αρνητικά πρόσημα κυρίως στο ρυθμό ανάπτυξης αλλά και στον περιορισμό της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας. Ταυτόχρονα, ο δείκτης του πληθωρισμού ήταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα (Λειβαδάρος & Γαργαλιάνος, 2014).

Μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου (1973), με αποτέλεσμα την αλλαγή του καθεστώτος από την Χούντα στην επάνοδο της δημοκρατίας και την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο

ακολούθησε μια περίοδος κατά την οποία υπήρξε μια μορφή ανάπτυξης, παρ' όλες τις δυσκολίες που υπήρχαν σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, περιορίστηκε σε μικρό βαθμό η πτώση της ισοτιμίας του εθνικού μας νομίσματος, έναντι άλλων ευρωπαϊκών ισχυρότερων νομισμάτων.

Συνέπεια της πετρελαϊκής κρίσης αλλά και του αραβοϊσραηλινού πολέμου υπήρξε η τεράστια άνοδος των τιμών των καυσίμων, ιδιαιτέρως στο πετρέλαιο, γεγονός που οδήγησε σε αύξηση των τιμών όλων των προϊόντων. Μια άλλη κοινωνική αλλαγή που συντελέστηκε εκείνη την περίοδο είναι η συγκέντρωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού στην πρωτεύουσα της χώρας, αφού ο κυριότερος όγκος της μετανάστευσης είχε πραγματοποιηθεί σε δύο προηγούμενες φάσεις, μεταξύ 1950-1967 και 1967-1974 (Busch,1985).

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν απαραίτητος ο εξωτερικός δανεισμός σε δύο φάσεις, κυρίως για υποδομές, συγκοινωνίες, αγροτικές και αστικές. Το ένα δάνειο αφορούσε κυρίως την αποκατάσταση ζημιών στην Καλαμάτα, λόγω του καταστροφικού σεισμού του 1981 και το άλλο για να υποστηρίξει το ισοζύγιο πληρωμών. Το 1981 πρωθυπουργός της χώρας έγινε ο Ανδρέας Παπανδρέου αναλαμβάνοντας ένα χρέος της τάξης του 27% του ΑΕΠ, και παρέδωσε το 1990 στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη δημόσιο χρέος της τάξης του 80% του ΑΕΠ. Από εκεί και πέρα, η συγκεκριμένη κυβέρνηση παρέδωσε το 1993 χρέος 110% του ΑΕΠ, το οποίο δυστυχώς, διευρύνεται με συνέπεια τη δημιουργία ελλειμμάτων, σε ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις. Το 2001 η Ελλάδα έγινε δεκτή στην Ευρωζώνη, με την συμμετοχή της στο κοινό νόμισμα, το ευρώ (Busch,1985).

2^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2000-2008

2.1 Η κατάσταση της Ελληνικής οικονομίας πριν την κρίση

Για την ελληνική οικονομία υπάρχουν κυρίαρχοι κλάδοι οι οποίοι στηρίζουν την ανάπτυξη και την εξέλιξή της. Οι βασικότεροι από αυτούς είναι ο τουρισμός, ο οποίος μπορεί να χαρακτηριστεί και ως «βαριά βιομηχανία» της χώρας, η ναυτιλία, η οποία επίσης έχει αναπτυχθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ακολουθούν η βιομηχανική παραγωγή τροφίμων, τα προϊόντα από την επεξεργασία καπνού, η υφαντουργία, τα χημικά, τα μεταλλευτικά προϊόντα καθώς και σε μικρότερο βαθμό οι μονάδες δύλισης πετρελαίου. Σύμφωνα με τον δείκτη του “The economist” κατά το έτος 2005 η Ελλάδα χαρακτηρίστηκε ως πολύ αναπτυγμένη σε οικονομικό επίπεδο χώρα, με την κατάταξή της να είναι 22^η στον κόσμο, όπως και 22^η για την ποιότητα ζωής την οποία προσφέρει στους κατοίκους της, σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν εξετάσουμε τα μεγέθη αριθμητικά, και στηριζόμενοι στα στοιχεία της Eurostat, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας έφτασε στο 94% του μέσου όρου των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Μαριάς, 2011).

Ενώ η αύξηση του ΑΕΠ για την χώρα μας θεωρήθηκε πάρα πολύ σημαντική, και ήταν τόσο ραγδαία, όπου από το 1990 ήταν η μεγαλύτερη συγκρίνοντάς το με μεταβολές του ΑΕΠ άλλων Ευρωπαϊκών κρατών υπήρξαν άλλα προβλήματα τα οποία έφεραν δυσκολίες στην ανάπτυξη της οικονομίας. Κάποια από αυτά είναι η γραφειοκρατία, η ανεργία και φυσικά πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η διαφθορά του δημόσιου βίου. Σύμφωνα με τον Δείκτη Οικονομικής Ελευθερίας η θέση της Ελλάδας ήταν η δεύτερη χαμηλότερη, ακολουθούμενη

μόνο από την Πολωνία, ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε., ενώ η θέση της σε παγκόσμιο επίπεδο ήταν 81^η (Παπαϊωάννου, 2013).

Το θετικό πρόσημο στην εξέλιξη πολλών οικονομικών παραγόντων οι οποίοι αφορούσαν την ελληνική οικονομία, παρατηρήθηκε μετά από το 2003. Ακόμα και τότε, η επίδρασή τους ήταν διαφορετική και εξαρτιόταν από το οικονομικό μέγεθος που εξεταζόταν. Συνεχίζοντας, παρατηρήθηκαν ανάλογες αυξομειώσεις στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή μέσα στα χρόνια 1999-2004. Όμως, η Ελληνική οικονομία συνέχισε την ταχύτατη ανάπτυξή της μέχρι και το 2004. Αν και σύμφωνα με τις μελέτες, παρατηρήθηκε μια επιβράδυνση το 2004 σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Η αύξηση του ΑΕΠ το 2004 ήταν στο 4,2% (Μαριάς, 2011).

Το 2004, εκτός των προηγούμενων στοιχείων, υπήρξε και η ανατίμηση του ευρώ, έναντι άλλων διεθνών νομισμάτων. Αυτό οδήγησε σε αύξηση του ανταγωνισμού του παγκόσμιου εμπορίου, ο οποίος έφερε αύξηση στα έσοδα του Ελληνικού κράτους, αφού στην ελληνική οικονομία δόθηκε μια πνοή ανάπτυξης. Ο βασικότερος παράγοντας που οδήγησε στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, σε ότι αφορούσε την ζήτηση, ήταν η αύξηση της εγχώριας ζήτησης, τόσο για το έτος στο οποίο αναφερθήκαμε, όσο και για τα προηγούμενα της ίδιας δεκαετίας. Όλη αυτή η αύξηση έφερε άνοδο στο ΑΕΠ 4,6 εκατοστιαίες μονάδες. Από την άλλη όμως, το δημόσιο χρέος της Ελλάδας κινείται σε πάρα πολύ υψηλό ρυθμό, αφού είναι το υψηλότερο σε σχέση με τις άλλες 25 χώρες της Ε.Ε. Ακόμα και η τιμή αναφοράς του, μέσω της συνθήκης του Μάαστριχτ, ήταν η μισή. Όλα τα προηγούμενα, μαζί με πολύ υψηλά ελλείμματα, κάνουν τη δημοσιονομική θέση της Ελλάδας να μη βρίσκεται σε διατηρήσιμα επίπεδα και να φέρνουν ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα. Το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών υπέβαλε τον Μάρτιο του 2004, ένα αναθεωρημένο επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης το οποίο αναφερόταν στην περίοδο 2004-2007, και προβλεπόταν από την απόφαση του ECOFIN. Σύμφωνα με το ECOFIN έπρεπε να ληφθούν από την χώρα τα απαραίτητα μέτρα, με σκοπό την μείωση του ελλείματος, το αργότερο μέχρι το 2006, ώστε να μην υπάρχουν υπερβολικά ελλείμματα. Η κυβέρνηση τον Μάρτιο του 2005, εξήγγειλε μέτρα, με σκοπό την στήριξη του συγκεκριμένου προγράμματος. Τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν την αύξηση έμμεσης φορολογίας, με στόχο την μείωση του δημοσιονομικού ελλείματος κάτω από 3%, το οποίο ήταν το όριο (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2008).

Συνοψίζοντας, οι στόχοι της ελληνικής οικονομίας αναφέρονταν κυρίως στα εξής:

- Δημοσιονομική εξυγίανση
- Ανταγωνιστική οικονομία
- Ταχύτερη ανάπτυξη της οικονομίας
- Μείωση ανεργίας με ταυτόχρονη αύξηση απασχόλησης
- Ενίσχυση επενδύσεων, με εσωτερικούς αλλά και εξωτερικούς επενδυτές
- Ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής
- Εξωστρέφεια
- Τόνωση του επιχειρηματικού κλάδου και της επιχειρηματικότητας
- Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Την χρονική περίοδο 2004-2008 παρατηρήθηκε μια αλλαγή στα δημοσιονομικά στοιχεία της Ελλάδας σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο μελέτης. Μέσα στο τελευταίο εξάμηνο του 2004 αλλά και τους πρώτους μήνες του 2005, ξεκίνησε η υποχώρηση του ρυθμού ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2008).

2.2 Η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης

Αν θέλουμε να ορίσουμε της έννοια της κρίσης εννοούμε μια δύσκολη κατάσταση, η οποία επιδεινώνει την καθημερινότητα και μας δημιουργεί προβλήματα. Αυτός είναι ο ορισμός που αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι άνθρωποι. Όταν όμως αναφέρουμε τον όρο οικονομική κρίση, εννοούμε μια δύσκολη οικονομική κατάσταση των ανθρώπων. Ο ορισμός της έννοιας έχει εξελιχθεί, αφού παλιότερα εννοούσαμε την ολική οικονομική πτώχευση, είτε εξαιτίας καταστροφής της αγροτικής σοδειάς, λόγω καιρικών συνθηκών είτε ενός πολέμου. Η εξέλιξη όμως της τεχνολογίας, η πρόοδος που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια μας οδήγησε σε νέο ορισμό της οικονομικής κρίσης, η οποία αναφέρεται σαν μείωση της ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών από τους καταναλωτές, αλλά και μη δυνατότητα κατανάλωσης. Κατά τη φυσιολογική λειτουργία της αγοράς, έχουμε πώληση των παραγόμενων προϊόντων, χωρίς να μένει κάποιο υπόλοιπο. Όταν όμως ξεκινά η μείωση τόσο των μισθών όσο και των

συντάξεων, η οποία οδηγεί τους καταναλωτές στο να μην έχουν τη δυνατότητα κατανάλωσης, οδηγούμαστε στην κρίση στον τομέα της οικονομίας. Η οικονομική κρίση, φέρνει μια συνεχόμενη και αξιοσημείωτη μείωση της δραστηριότητας σε κάθε οικονομικό τομέα της κάθε χώρας την οποία αφορά, σύμφωνα με τον πρόεδρο του χρηματιστηρίου αξιών Κύπρου. Σύμφωνα με όλα αυτά, η ελληνική κρίση αρχίζει να είναι αισθητή το 2010, αφού παρατηρείται αύξηση του ποσοστού ανεργίας, μεταβολές σε διάφορες μορφές δραστηριότητας, μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή αλλά και του ΑΕΠ. Η έννοια που αναφέρεται στην αγγλική κυρίως οικονομία είναι “business cycles” (οικονομικοί κύκλοι), σύμφωνα με τους οποίους η διάρκεια της εκάστοτε οικονομικής κατάστασης είναι περίπου 7 ως 11 χρόνια (European Commission, 2009). Στόχος των οικονομιών είναι η αύξηση των επενδύσεων. Επίσης, πρέπει να τονιστεί ότι οι πληροφορίες διαδίδονται με μεγάλες ταχύτητες και οι αλλαγές των αγορών μπορεί να πραγματοποιηθούν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα (Κουφάρης, 2010).

Για την οικονομική κρίση έχει αναφερθεί ο Κ. Μαρξ στο διάσημο έργο του «Κομμουνιστικό Μανιφέστο». Σύμφωνα με αυτήν την αναφορά, η οικονομική κρίση περιγράφεται ως μια κατάσταση, κατά την οποία παράγεται μεγάλος όγκος προϊόντων με συνέπεια την άσκοπη καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας. Αναφέρεται σε αυτήν την κατάσταση ως επιδημία υπερπαραγωγής, την οποία θεωρεί παράλογη. Η κοινωνία, βρίσκεται σε τέτοια κατάσταση, τόσο βάρβαρη, σαν ένας πόλεμος ή ένας λιμός, να έκοψε όλα τα μέσα ύπαρξής της. Κατ’ επέκταση, τόσο η βιομηχανία όσο και το εμπόριο, εκμηδενίζονται. Συνεχίζοντας ο Μαρξ, χαρακτηρίζει τις κρίσεις σαν «υπερπαραγωγή κεφαλαίου», με την έννοια όταν έχουμε μέσα παραγωγής που λειτουργούν σαν κεφάλαιο. Για να υπάρξει μια υγιής και ήπια ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού προτύπου παραγωγής (η συνεχής παραγωγή αγαθών), απαιτείται ένα ποσοστό κέρδους (Μαρξ & Ένγκελς, 2018). Αυτό το ποσοστό κέρδους, αναφέρεται ως «συνηθισμένο ποσοστό κέρδους», το οποίο δεν πρέπει να θεωρείται σαν ένα συνηθισμένο νούμερο, ούτε μεγαλύτερο αλλά ούτε και μικρότερο. Μόνο όταν πέφτει κάτω από ένα συνηθισμένο επίπεδο, ξεκινούν οι κεφαλαιοκράτες να περιορίζουν τις επιχειρήσεις (Μάρξ & Ένγκελς, 2018). Ο περιορισμός αυτός, μετά την μείωση του ποσοστού κέρδους κάτω από ένα συνηθισμένο επίπεδο, γίνεται φανερός με την μορφή απούλητων εμπορευμάτων. Είναι απαραίτητη η ρύθμιση των αναλογιών ανάμεσα σε παραγωγή και κατανάλωση, αφού μετά από τη συλλογική κατανάλωση, θα πρέπει όλοι να επωμίζονται και την υπερπαραγωγή προϊόντων από τους ίδιους και αυτό οδηγεί σε μείωση της καταναλωτικής ικανότητας (Krugman, 2009).

Τα άτομα, τα οποία έχουν ως στόχο την επίτευξη του κέρδους, παράγουν περισσότερα προϊόντα με σκοπό φυσικά την πώληση και κατανάλωσή τους. Κύριος στόχος όλων των εμπόρων είναι ο προηγούμενος, για αυτό και πωλούν τα αγαθά τα οποία παράγουν, συνήθως σε εργάτες καπιταλιστικής παραγωγής. Όπως είναι εύκολα κατανοητό, όσο μεγαλύτερος είναι ο μισθός ενός ατόμου, τόσο μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη διαθέτει. Έχουμε αντίθετα αποτελέσματα για τις πωλήσεις όταν υπάρχει υπερπροσφορά. Η ζήτηση και οι πωλήσεις είναι ανύπαρκτες, και τα προϊόντα μένουν απούλητα στα ράφια των καταστημάτων. Συμπεραίνουμε, ότι η μείωση της παραγωγής, έχει σαν συνέπεια την μείωση των επενδύσεων και των κερδών, άρα οδηγούμαστε σε μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας καθώς και σε μείωση του εθνικού προϊόντος (Krugman, 2009).

Όταν μία χώρα ταλανίζεται από οικονομική κρίση, οι αρνητικές επιδράσεις είναι εμφανείς σε κάθε τομέα της οικονομίας, με διαφορετική όμως ένταση μεταξύ των χωρών. Οι συνέπειες αυτές μπορούμε να πούμε ότι είναι οι εξής:

-Η πρώτη αρνητική συνέπεια είναι η μείωση της ρευστότητας, αφού τα έσοδα τόσο των ιδιωτικών όσο και των δημοσίων επιχειρήσεων είναι μειωμένα.

-Επειδή είναι δύσκολο να καλυφθούν τα έξοδα της χώρας, την λύση έρχονται να δώσουν τα δάνεια. Όμως, οι δανειστές εμφανίζουν μια αρνητική στάση, σε ότι αφορά τους όρους αποπληρωμής. Αυτό οδηγεί σε αύξηση των επιτοκίων δανεισμού (δηλαδή έχουμε μείωση της πιστοληπτικής ικανότητας αλλά και αύξηση των spreads).

-Μείωση επενδύσεων, αφού οι επενδυτές στρέφονται σε άλλες επενδύσεις, εκτός της χώρας, λόγω μείωσης πιστοληπτικής ικανότητας. Επενδύουν σε αξιόπιστες και οικονομικώς βιώσιμες επενδύσεις ώστε να πετύχουν τα ίδια ποσοστά κέρδους.

-Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η χώρα είναι υποχρεωμένη να αυξήσει τους φόρους και να λάβει πρόσθετα δημοσιονομικά μέτρα, οπότε δημιουργείται στους πολίτες κλίμα αβεβαιότητας, αφού δεν έχουν τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τον φόβο μιας επικείμενης χρεοκοπίας.

-Μια ακόμα συνέπεια της κρίσης είναι η εκτόξευση του ποσοστού ανεργίας. Εξαιτίας της κρίσης, πολλές επιχειρήσεις οδηγούνται στη διακοπή των εργασιών τους, με άμεση συνέπεια τους νέους ανέργους.

-Οι τράπεζες δεν έχουν πλέον εμπιστοσύνη στους πολίτες, στο ότι θα καλύψουν τις ανάγκες τους, αφού παραχωρούσαν δάνεια χωρίς κανένα όριο.

-Προκειμένου να ανταποκριθεί η χώρα στις δανειακές της υποχρεώσεις και εξαιτίας των μειωμένων εσόδων, οι κυβερνήσεις προχωρούν σε αύξηση της φορολογίας, κάνοντας σχεδόν αδύνατη την αποπληρωμή των υποχρεώσεών τους από τους πολίτες.

-Αρνητική συνέπεια η οποία δημιουργεί προβλήματα, είναι η μείωση των δαπανών του κράτους σε όλους τους τομείς, όπως είναι για παράδειγμα ο τομέας της υγείας και της παιδείας.

-Υπάρχει οικονομική ρευστότητα, εξαιτίας όλων των υπαρχουσών συγκυριών. Το οικονομικό περιβάλλον μπορεί να χαρακτηριστεί συνεχώς μεταβαλλόμενο, και για αυτόν τον λόγο, δεν υπάρχει θετική σκέψη για να ξεπεραστεί η κρίση. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η ψυχολογία όλων των πολιτών είναι αρνητική σε ότι αφορά το μέλλον.

-Παρατηρείται μείωση των εξαγωγών αλλά και του ανταγωνισμού, και αυτή είναι μια από τις πιο αρνητικές συνέπειες της κρίσης, αφού εξαιτίας των παραπάνω και των αρνητικών αριθμών οικονομικής ανάπτυξης οδηγούμαστε στην μειωμένη δραστηριότητα παραγωγής για όλες σχεδόν τις επιχειρήσεις.

-Δεν θα πρέπει να ξεχάσουμε να αναφέρουμε την αλλαγή και την μεταβολή σε ότι αφορά την καταναλωτική συμπεριφορά των πολιτών μιας χώρας. Η επιβολή νέων φόρων, η οποία εμφανίζεται μαζί με την μείωση των μισθών και των συντάξεων, οδηγούν τους καταναλωτές σε αρνητικές συμπεριφορές αναφορικά με την κατανάλωση των αγαθών. Αυτό οδηγεί στην αγορά των άκρως απαραίτητων με αποτέλεσμα τη μείωση των εξαγωγών αλλά και την μείωση των κερδών σχεδόν σε κάθε κλάδο της οικονομίας (Κουφάρης, 2010).

Τα στάδια από τα οποία περνάει η οικονομία κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης, είναι τα εξής: στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης(ή πρόδρομων συμπτωμάτων), στάδιο εκδήλωσης και κορύφωσης της κρίσης, στάδιο των επιπτώσεων και στάδιο επίλυσης και ομαλοποίησης.

Κατά το πρώτο στάδιο, δηλαδή πριν την εκδήλωση της κρίσης, έχουμε συγκεκριμένο κλίμα το οποίο διαμορφώνεται στην οικονομία κάθε χώρας στην οποία εμφανίζεται η κρίση. Αυτό συμβαίνει αφού οι κυβερνώντες αρμόδιοι, δεν παίρνουν αποφάσεις ώστε να αποφύγει η οικονομία μια άσχημη οικονομική κατάσταση. Όλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι είναι τα

συμπτώματα πριν την εμφάνιση της κρίσης. Κατά το δεύτερο στάδιο η κρίση κορυφώνεται και η διάρκειά της εξαρτάται από τα εκάστοτε χαρακτηριστικά της κρίσης. Στο τρίτο στάδιο έχουμε τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης σε όλους τους κλάδους της οικονομίας. Και στο τελευταίο στάδιο έχουμε την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων και την ομαλοποίησή τους. (Krougman, 2009).

2.2.1 Η οικονομική κρίση διεθνώς

Η οικονομία των ΗΠΑ αντιμετώπισε πρώτη την κρίση η οποία ξεκίνησε εξαιτίας της αγοράς ενυπόθηκων δανείων. Αυτά αφορούσαν υποθήκες σπιτιών, εμπορικών ακινήτων, εταιρικών ομολόγων και άλλα είδη χρεών. Οι απώλειες που θα αντιμετώπιζαν οι αμερικανικές τράπεζες θα μπορούσαν να είναι ίσες με το ένα τρίτο των συνολικών τραπεζικών κεφαλαίων. Αυτό είχε ως συνέπεια την μείωση του τραπεζικού δανεισμού, οδηγώντας σε μια πολύ σοβαρή ύφεση στην οικονομία των ΗΠΑ (Κουφάρης, 2010). Ανάμεσα στις δεκαετίες του 1950 και του 1970 το κέρδος των ΗΠΑ μειώθηκε από 22% σε 12%, η πτώση ήταν δηλαδή περίπου στο 50%. Αυτή η μείωση ήταν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της παγκόσμιας οικονομίας, αφού η κατάσταση στις ΗΠΑ, επηρέασε την παγκόσμια οικονομία σε μεγάλο βαθμό (Κουφάρης, 2010).

Την επόμενη δεκαετία, το 1980, οι κυβερνήσεις βοηθούν τους χρηματοπιστωτικούς καπιταλιστές να αυξήσουν τα επιτόκια, έτσι ώστε το κέρδος τους να εκτοξευτεί, οδηγώντας όμως σε αύξηση της ανεργίας και του πληθωρισμού, με μια γενικότερη μείωση των μισθών των υπαλλήλων των εταιριών, ή ακόμα και οδηγώντας αρκετούς από αυτούς στην ανεργία. Άλλη στρατηγική μέσα στην κρίση ήταν να μειωθούν οι παροχές ασφάλισης υγείας και συνταξιοδότησης. Ο ανταγωνισμός ο οποίος δημιουργήθηκε για μια θέση εργασίας ήταν πάρα πολύ μεγάλος, εξαιτίας του μικρού όγκου προσφερόμενων θέσεων και της τεράστιας προσφοράς εργαζομένων, έτσι οι εργαζόμενοι οδηγούνται στο να εργάζονται πολύ σκληρότερα με όρους οι οποίοι μόνο ευνοϊκοί δεν μπορούν να χαρακτηριστούν.

Η πολιτική των εταιριών άλλαξε. Προχώρησαν σε απολύσεις, οι οποίες μπορεί και να έφταναν στο 12% του συνολικού εργατικού δυναμικού. Στη συνέχεια, απαίτηση της

επιχείρησης ήταν η κάλυψη της εργασίας όχι από νέους υπαλλήλους, αλλά από τους ήδη υπάρχοντες, που απαιτούνταν να εργάζονται περισσότερο, χωρίς την αντίστοιχη αμοιβή. Μια άλλη λύση την οποία εφάρμοσαν οι εταιρίες, είναι η κήρυξη πτώχευσης. Με αυτόν τον τρόπο ωφελήθηκε και η εταιρία και οι μισθοί των υπαλλήλων μειώθηκαν, οπότε δεν υπήρχαν τόσο μεγάλες υποχρεώσεις. Έτσι, μπορούσαν ξανά να δραστηριοποιηθούν, με επαναπροσδιορισμό των χρεών τους και έχοντας τη δυνατότητα να μπορούν να ακυρώσουν όλες τις συμβάσεις τις οποίες είχαν ήδη υπογράψει (Κουφάρης, 2010).

Ένα τέτοιο παράδειγμα εταιρίας η οποία κήρυξε πτώχευση, είναι και η εταιρία Delphi Auto Parts. Μέχρι το 1999 η εταιρία ήταν μέλος της μεγαλύτερης General Motors. Τον Οκτώβριο του 2006 ο Delphi κήρυξε πτώχευση, ανακοινώνοντας ταυτόχρονα την μείωση των μισθών κατά περίπου 65%, συγκεκριμένα από περίπου 30 δολάρια σε περίπου 10 δολάρια την ώρα και φυσικά την αντίστοιχη μείωση των παροχών. Ο σύμβουλος της επιχείρησης συμβούλευσε και τις άλλες αυτοκινητοβιομηχανίες και εταιρίες αυτοκινήτων γενικά να ακολουθήσουν το παράδειγμά της (Rudd, 2009).

Ακόμα ένα τρόπος τον οποίο ακολουθούν οι καπιταλιστές, με σκοπό την αύξηση των κερδών τους είναι η μετακίνηση της έδρας των επιχειρήσεών τους, σε άλλες χώρες, οι οποίες έχουν φθηνότερο εργατικό δυναμικό. Συνέπεια των παραπάνω είναι η πίεση της μείωσης των μισθών των ΗΠΑ, αφού υπάρχει η απειλή της μετακίνησης της επιχείρησης και η απώλεια των θέσεων εργασίας. Σημαντικά κομμάτια της στρατηγικής για την παγκοσμιοποίηση, έτσι ώστε να μειωθούν οι μισθοί και να αυξηθούν περαιτέρω τα ποσοστά κέρδους είναι η NAFTA (Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής) και η CAFTA (Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου Κεντρικής Αμερικής) (Rudd, 2009).

Τελικά, τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν για την αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων είναι εξαιτίας της ανεργίας και της μείωσης των μισθών, δηλαδή όλων των καπιταλιστικών παραγόντων, οι οποίοι κατάφεραν με πλάγιους τρόπους να εφαρμόσουν τις πολιτικές τους.

Σαν συνέπεια των τεράστιων κερδών και της συνεχόμενης αδυναμίας από τις επιχειρήσεις να επενδύσουν, ήταν τα χρήματα τα οποία διέθεταν οι χρηματοπιστωτικοί καπιταλιστές για να προσφέρουν για δανεισμό, αλλά οι μη χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί δεν είχαν την ανάγκη να δανειστούν χρήματα, εξαιτίας όσων συνέβαιναν. Σαν αποτέλεσμα, οι χρηματοπιστωτικοί καπιταλιστές επιδίωκαν την ανεύρεση νέων δανειοληπτών. Από την άλλη πλευρά, εξαιτίας της στασιμότητας των μισθών των υπαλλήλων, υπήρχε η προθυμία να

δανειστούν χρήματα για την απόκτηση ενός σπιτιού, ή ενός αυτοκινήτου, ακόμα όμως και για την κάλυψη τρεχουσών αναγκών, για αγαθά τα οποία ήταν απαραίτητα για την διαβίωσή τους. Οπότε οι χρηματοπιστωτικές εταιρίες, στράφηκαν στους εργαζόμενους, για την εξεύρεση νέων πελατών, νέων δανειοληπτών, κατά κύριο λόγο για στεγαστικά δάνεια, αλλά και για άλλου είδους δανεισμό (Foster & Magdoff, 2009).

Το Σεπτέμβριο του 2008, χρεοκόπησε η Lehman Brothers, η τέταρτη μεγαλύτερη επενδυτική τράπεζα των ΗΠΑ εκείνη την εποχή. Η χρεοκοπία αυτή, επιδείνωσε την κρίση, και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ (FED) προσπάθησε, εκτάκτως και με πρωτοφανείς διαδικασίες, να διασώσει την AIG, την μεγαλύτερη ασφαλιστική εταιρία του κόσμου. Είχε προηγηθεί, τον Φεβρουάριο του 2008, η ψήφιση ενός νομοσχεδίου με οικονομικό κίνητρο, από το Κογκρέσο, το οποίο ήταν ύψους 168 δις. δολαρίων, το οποίο έδινε φορολογικές εκπτώσεις για τα νοικοκυριά καθώς και φορολογικές περικοπές για όλες τις επιχειρήσεις. Υπήρξε μια θετική επίδραση λόγω των φορολογικών περικοπών, αλλά το αποτέλεσμα το οποίο έφεραν ήταν σχετικά μικρό και δυστυχώς προσωρινό. Αν θέλουμε να ορίσουμε το θετικό πρόσημο αυτών των φορολογικών εκπτώσεων, μπορούμε να πούμε ότι δόθηκε ώθηση σε καταναλωτικές δαπάνες, με την λογική ότι μπορούν να δαπανηθούν μια και μοναδική φορά (Foster & Magdoff, 2009).

Όταν αναδείχθηκε ο Ομπάμα πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και εισήλθε μαζί με τους δημοκρατικούς στο Κογκρέσο, εργάστηκαν για ένα πακέτο μέτρων, το οποίο ήταν πολύ μεγαλύτερο από το προηγούμενο και ήταν περίπου 850 δις. δολάρια. Οι δαπάνες του συγκεκριμένου πακέτου αποτελούνταν από δαπάνες που ήταν κατά τα δύο τρίτα μεγαλύτερες από τις προηγούμενες. Αφορούσε κυρίως την ενίσχυση του κράτους, την εκπαίδευση, τα επιδόματα τα οποία δίνονταν στους άνεργους, καθώς και έργα υποδομών δημοσίων έργων αλλά και φορολογικές περικοπές. Οι φορολογικές αυτές περικοπές, μειωμένες κατά περίπου 30% σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, αφορούσαν τις μειώσεις των φόρων στους μισθούς. Το πακέτο αυτό, κρίθηκε αποτελεσματικότερο από το πρώτο, για δύο λόγους, και επειδή είναι μεγαλύτερο από το προηγούμενο, αλλά και επειδή αναφέρεται σε αυξημένες δαπάνες, αντί να στοχεύει σε χαμηλότερη φορολόγηση. Με αυτόν τον τρόπο, η ύφεση είναι λιγότερο αισθητή, από ότι θα ήταν σε διαφορετική περίπτωση. Παρ' όλα αυτά η οικονομία δεν κατάφερε να οδηγηθεί σε αισθητή ανάκαμψη κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους 2009, όπως διακήρυτταν πολλοί οικονομολόγοι, παρά συνέχισε να βρίσκεται σε μια

πτωτική τάση μέχρι και το 2010, γεγονός το οποίο οδήγησε σε περαιτέρω περικοπές σε διάφορους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας (Κουφάρης, 2010).

Το Κογκρέσο, ψήφισε ένα μέτρο κατά του αποκλεισμού, τον Ιούλιο του 2008. Με το μέτρο αυτό επιτρέπεται η αναχρηματοδότηση ήδη υπαρχόντων στεγαστικών δανείων, τα οποία κατά κανόνα δεν δύνανται οι κάτοχοί τους να τα αποπληρώσουν. Οι νέες αυτές υποθήκες θα είχαν αξία περίπου το 85% της τρέχουσας αξίας των κατοικιών και θα ήταν εγγυημένες από την Ομοσπονδιακή Διοίκηση Στέγασης. Ενώ οι δανειστές μπορούσαν να ενταχθούν σε αυτό το μέτρο, λίγοι εντάχθηκαν, αρχικά τουλάχιστον, καθώς υπήρξε απροθυμία από μέρους τους για μια τέτοια προοπτική. (Κουφάρης, 2010)

2.2.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα

Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, την μεγαλύτερη πίεση την δέχθηκαν κατά βάση οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Τα φαινόμενα που έντονα παρατηρήθηκαν είναι η κρίση αξιών αλλά και η ηθική κρίση, με άμεση συνέπεια την αναστάτωση της ζωής όλων σχεδόν των πολιτών. Καθώς η εύρεση εργασίας κατέστη δυσχερέστατη, το πρόβλημα εύρεσης χρημάτων έγινε πολύ πιεστικό. Τα νοικοκυριά, δεν είχαν τρόπο πληρωμής των συσσωρευμένων χρεών και αδυνατούσαν να εκπληρώσουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Οι μισθοί βρίσκονταν σε πτωτική πορεία και οι θέσεις εργασίας ήταν μειωμένες, εξαιτίας του συνεχών λουκέτων στις επιχειρήσεις. Σε γενικές γραμμές η πίεση η οποία ασκήθηκε στα κατώτερα οικονομικά στρώματα ήταν αφόρητη, αφού τα μέτρα τα οποία λάμβαναν οι κυβερνήσεις για την επίλυση των προβλημάτων, δημιούργησαν καταφανή έλλειψη στους οικονομικούς πόρους (Βαγιάνος κ.α., 2010).

Η άλλη όψη του νομίσματος της κρίσης έδειξε ότι η κρίση αντιμετωπίστηκε ως συλλογικό πρόβλημα το οποίο αφορούσε το σύνολο της κοινωνίας. Αναπτύχθηκαν η συνεργασία, η ομαδικότητα και η αλληλεγγύη, με σκοπό την ένωση των πολιτών, αφού τα προβλήματα αφορούσαν το σύνολο της κοινωνίας και αντιμετωπιζόνταν ως συλλογικά. Το κράτος δεν βρισκόταν δίπλα στους πολίτες και για τους λόγους αυτούς οι ίδιοι θωρακίστηκαν με δύναμη και κουράγιο (Βαγιάνος κ.α., 2010).

Σε διεθνές αλλά και σε τοπικό επίπεδο παρατηρήθηκαν κάποιες δραστηριότητες οι οποίες οδήγησαν στην οικονομική κρίση από τα τέλη του 2008 και έπειτα. Η αρχή έγινε με

την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος στην Αμερική, αφού οι μεγαλύτερες τράπεζες εκεί αντιμετώπιζαν προβλήματα, τα οποία μετακλίθηκαν σε όλο τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Το δεύτερο πρόβλημα ήταν η αύξηση του δανειακού κεφαλαίου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία είχε στόχο να καλύψει η χώρα μας τις απαιτήσεις απέναντι στους ίδιους δανειστές. Ακολούθησαν οι μειώσεις τόσο της παραγωγής όσο και των εξαγωγών, και άλλα μικρότερης σημασίας οικονομικά προβλήματα. Όλα αυτά όμως οδήγησαν την ευρωζώνη σε ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε από τη δημιουργία της, την οικονομική κρίση κάποιων χωρών. Οι χώρες αυτές ήταν η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία. Το μεγαλύτερο πρόβλημα όμως το αντιμετώπισε η Ελλάδα. Συγκεκριμένα, μετά το 2004 η όξυνση του προβλήματος ήταν πολύ μεγάλη αφού υπήρξε μια «τιμωρία» από τις αγορές, η οποία παρατηρήθηκε με την μείωση των εξαγωγών καθώς και με την μη αξιοπιστία της χώρας (Ozturk & Sozdemir, 2015).

Σύμφωνα με τους Ozturk & Sozdemir (2015), η κρίση η οποία εμφανίστηκε στην κοινωνία, στην οποία οι πολίτες ένιωθαν ευημερία και η ίδια αποτελούσε μια μεγάλη και βιώσιμη, όπως φαινόταν, οικονομία, είναι μια εμπειρία η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί τραυματική. Τα μεσαία κυρίως, κοινωνικά στρώματα, τα οποία μέχρι πρόσφατα ευημερούσαν, είχαν να αντιμετωπίσουν ένα χάσμα το οποίο δημιουργήθηκε. Αυτό αφορούσε τις διαφορές ανάμεσα στις προσδοκίες και στις δυνατότητες που πλέον υπήρχαν, αλλά και στις συνήθειες και τις νέες δυσμενείς συνθήκες που δημιουργήθηκαν. Η ανεργία άρχισε να απειλεί και τα μεσαία στρώματα και όχι μόνο τα κατώτερα. Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης άρχισαν να εμφανίζονται και στο πως οι πολίτες αντιμετώπισαν διάφορα κοινωνικά θέματα της εποχής, όπως για παράδειγμα την άμυνα απέναντι στο μεταναστευτικό ρεύμα αλλά και τις αντιδράσεις των πολιτών για την χορήγηση ιθαγένειας σε παιδιά νομίμων μεταναστών, τα οποία ήδη έχουν λάβει την ελληνική παιδεία.

Συνεχίζοντας, γίνεται αναφορά στην μετατροπή της οικονομικής κρίσης, τόσο σε κοινωνική όσο και σε πολιτική. Το δημοκρατικό σύστημα βρίσκεται εν μέσω αποδοκιμασιών, και παρατηρούνται ανεξέλεγκτα φαινόμενα βίας και τρομοκρατίας. Η χρήση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, μετέτρεψε το κορυφαίο οικονομικό στοίχημα της χώρας σε δημοσιονομικό. Αν αυτό το εγχείρημα πετύχαινε, αν δηλαδή αντιστρέφονταν όλες οι δημοσιονομικές προσδοκίες, θα κατάφερνε η κυβέρνηση να οικοδομήσει έναν συνασπισμό εμπιστοσύνης, ανάμεσα στα ηγετικά και στα μεσαία στρώματα, με σκοπό να ισορροπήσει

απέναντι στα συναισθήματα, οργής, φόβου και ανασφάλειας τα οποία διευρύνονταν (Zografaki et al., 2018).

Η λειτουργία της χώρας σύμφωνα με τους κανόνες της ΟΝΕ και των διεθνών αγορών γενικότερα, καθώς και η συγκεκριμένη οικονομική συγκυρία, υποχρέωσαν την κυβέρνηση να δώσει μάχη για την δημοσιονομική σταθερότητα, ανεξάρτητα αν εκκρεμούσε η απειλή της ύφεσης. Πρώτα έπρεπε να σταθεροποιηθεί δημοσιονομικά η χώρα για να ξεκινήσει ένας νέος κύκλος. Σε περίπτωση που δεν το κατάφερνε, θα χανόντουσαν όλα τα υπόλοιπα. Η οικονομική κρίση του 2008 προκλήθηκε από φαινόμενα ανεξάρτητα μεταξύ τους και τα οποία ήταν μη αναμενόμενα. Όσα ακολούθησαν την οικονομική κρίση στην χώρα την δεκαετία του 1970, ήταν η αντιμετώπιση και η επίλυση των προβλημάτων τα οποία είχε δημιουργήσει. Η νέα κρίση όμως, επηρεάστηκε από διαρθρωτικά προβλήματα, που εξαρτιόνταν από τις πολιτικές που εφαρμόζονταν από τις κυβερνήσεις και για αυτούς τους λόγους τα χρηματοπιστωτικά προβλήματα ήταν τόσο έντονα (Zografaki et al., 2018).

Η οικονομική κρίση του 2008 ήταν εντονότερη στην Ελλάδα και μεγαλύτερη σε χρονική διάρκεια συγκρινόμενη με τις άλλες χώρες με τις οποίες ξεκίνησε ταυτόχρονα. Αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως παράγοντες. Ο πρώτος είναι ότι οι πολιτικές πράξεις στη χώρα μας διαρκούν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, σε ότι αφορά την βάση παραγωγής της χώρας. Ο δεύτερος είναι ότι τα διαφορετικά προβλήματα όχι μόνο δεν επιλύονται, αλλά μεγεθύνονται όταν μετατοπίζονται και σε άλλους τομείς (Lin et al., 2012).

Οι κλάδοι οι οποίοι επηρεάζονται και πλήττονται ταυτόχρονα έντονα από την οικονομική κρίση είναι ο τουρισμός, η ναυτιλία και οι κατασκευές. Όμως, η ελληνική οικονομία βασίζεται κυρίως στους κλάδους αυτούς, αφού ο τουρισμός και η ναυτιλία αποτελούν τους βασικούς πυλώνες της. Αυτό οδηγεί στην αδυναμία της, να βελτιώσει τις παραγωγικές της ικανότητες. Στη συνέχεια, οι τράπεζες, πάνω στις οποίες στηρίχτηκε ο δανεισμός νοικοκυριών και επιχειρήσεων των προηγούμενων ετών, συνεπώς κι ένα μεγάλο ποσοστό της πρότερης ανάπτυξης, πλήττονταν από την παγκόσμια οικονομική κρίση. Ήταν το πιο ισχυρό τμήμα του ελληνικού κεφαλαίου, και αυτό είχε οδηγήσει στην επέκτασή τους και σε χώρες του εξωτερικού, κυρίως σε Βαλκανικές χώρες και αυτές την Νοτιοανατολικής Ευρώπης, έτσι ώστε να πραγματοποιούν κι εκεί οικονομικές συναλλαγές, καταθέσεις και δανεισμούς. Όμως, μαζί με άλλες μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις, οι οποίες είχαν επίσης επεκταθεί, εκτέθηκαν σε μεγάλο οικονομικό κίνδυνο εξαιτίας της κρίσης (Zografaki et al., 2018).

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα τα οποία δημιουργήθηκαν στις τράπεζες ήταν η μη είσπραξη δανείων. Τα στεγαστικά δάνεια είχαν εξαπλωθεί με ταχύτατο ρυθμό, και είχαν δοθεί ακόμα και σε άτομα τα οποία δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις. Τα νοικοκυριά, λόγω όλων των προηγούμενων αρνητικών συνεπειών της κρίσης, δεν μπορούσαν να πληρώσουν τις δόσεις τους, με άμεση συνέπεια τα μεγάλα προβλήματα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι τράπεζες, οι περισσότερες τουλάχιστον, δάνειζαν σχεδόν σε όλους τους υποψήφιους δανειολήπτες, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη το οικονομικό υπόβαθρό τους, αλλά και χωρίς οι ίδιοι να αντιλαμβάνονται τους κινδύνους μιας τέτοιας άκριτης συναλλαγής. Παρ' όλα αυτά την κρίση δεν επηρέασαν τα προηγούμενα, αλλά η λανθασμένη φορολογική διαδικασία η οποία ακολουθήθηκε από τις κυβερνήσεις της χώρας. Άλλη μια αιτία είναι η νεοφιλελεύθερη πολιτική την οποία ακολουθούσε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με αυτήν, δεν επιτρεπόταν η βοήθεια των ευρωπαϊκών κρατών, μέσω χρηματοδότησης ή δανεισμού, από την κεντρική ευρωπαϊκή τράπεζα, παρά μόνο έπρεπε η εκάστοτε κυβέρνηση να δανείζεται από τις εμπορικές τράπεζες και από άλλες χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα τα επιτόκια δανεισμού να βρεθούν σε πολύ υψηλά για την εποχή επίπεδα (Zogarfaki et al., 2018).

Την ίδια περίοδο η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να επιμένει να διαχειρίζεται την οικονομία με όρους νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Όταν όμως οι χρηματαγορές του εξωτερικού αναθεώρησαν την εμπιστοσύνη που είχαν δείξει απέναντι στην ελληνική οικονομία, τότε τα επιτόκια δανεισμού του δημοσίου τομέα αυξήθηκαν σε δυσθεώρητα ύψη. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε τον Φεβρουάριο του 2010 να υποστηρίξει την ελληνική οικονομία, με μια μορφή δανείου. Σύμμαχος σε αυτό το έργο, αποφασίστηκε να είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), πάντα όμως με την προϋπόθεση ότι θα έκανε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες παρεμβατικού χαρακτήρα ώστε να επαλειφθούν οι δημόσιες δαπάνες και η πολιτική που θα ακολουθούσαν θα ήταν αποτελεσματική (Lin et al., 2012). Εκείνη την εποχή, στόχος της κυβέρνησης ήταν να μειωθούν οι δαπάνες οι οποίες αφορούσαν μισθούς του δημοσίου τομέα καθώς επίσης και η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, το οποίο απαιτούσε εκτεταμένες πληρωμές. Επίσης, έπρεπε να υπάρξει αύξηση των δημοσίων εσόδων, η οποία πραγματοποιήθηκε με την αύξηση των έμμεσων φόρων (όπως, π.χ. ΦΠΑ). Λίγους μήνες μετά, και συγκεκριμένα στις 23/04/2010, ζητήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, τόσο η οικονομική όσο και η δανειακή στήριξη από την ΕΕ και από το ΔΝΤ, έχοντας ξεκινήσει την εφαρμογή πολιτικών, που οδηγούσαν στη «συρρίκνωση του κράτους», σε ότι είχε να κάνει με την τοπική αυτοδιοίκηση, τις συντάξεις και φυσικά το ασφαλιστικό σύστημα (Lin et al., 2012).

Αυτό που θα πρέπει να αναφερθεί επίσης είναι ότι τα χρόνια ανάμεσα στο 1996 και το 2008, η αύξηση του ΑΕΠ της Ελλάδας ήταν αρκετά υψηλή, και συγκεκριμένα έφτασε το 61%. Αντίστοιχα το ΑΕΠ της Ισπανίας αυξήθηκε κατά 56% και της Ιρλανδίας κατά 124%. Αντίθετα όμως, οι χώρες οι οποίες δεν αντιμετώπισαν πρόβλημα με την οικονομία τους κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 2008 δεν είχαν τόσο μεγάλο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ. Για παράδειγμα, της Γερμανίας ήταν στο 19,5%, της Ιταλίας 17,8% και της Γαλλίας στο 30,8%. Το φαινόμενο το οποίο παρατηρήθηκε είναι ότι οι χώρες με τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, εμφάνισαν και τα μεγαλύτερα ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές (Vandoros et al., 2013).

Για τον έλεγχο της εφαρμοζόμενης νομισματικής πολιτικής στην χώρα, υπεύθυνη κρίθηκε η ΕΚΤ, με σκοπό να καταφέρει να προκύψουν θετικά αποτελέσματα μέσω της άσκησης της δημοσιονομικής πολιτικής στην οποία είχε υποβληθεί η χώρα. Με αυτόν τον τρόπο θα επιβλεπόταν αν οι αλλαγές και τα νέα μέτρα ήταν σύμφωνες με τη συνθήκη του Μάαστριχτ καθώς και με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (Vandoros et al., 2013).

3^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2008-2010

Η μεγάλη ανάπτυξη των πρώτων χρόνων της νέας χιλιετίας ακολουθείται από μια κρίση το 2008. Η αύξηση του ΑΕΠ ενώ βρισκόταν περίπου στο 4,5%, μειώνεται στο 2%. Η ανάπτυξη αυτή οφειλόταν κυρίως στον σταθερό χρηματοπιστωτικό τομέα, ο οποίος οδήγησε στην πιστωτική επέκταση και κατά συνέπεια στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ενώ υπήρξε παγκόσμια χρηματοπιστωτική αναταραχή, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα επηρεάστηκε λιγότερο. Το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 1,16 ποσοστιαίες μονάδες, αύξηση χαμηλότερη από τα προηγούμενα χρόνια. Ο προϋπολογισμός υπέστη κάποιες υπερβάσεις την προηγούμενη χρονιά, έτσι η ανάγκη για εξυγίανση ήταν πάρα πολύ μεγάλη. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μια ήπια αύξηση των δαπανών δημόσιας κατανάλωσης, σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Πρέπει να αναφερθεί ότι οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών μειώθηκαν, άρα σημειώθηκε μια θετική ανάπτυξη του εξωτερικού τομέα (INE, 2008).

Με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, οι επενδύσεις σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας, όπως οι κατασκευές και οι εξοπλισμοί μειώθηκαν, και αυτό οδήγησε σε

συρρίκνωση του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου. Αξίζει να αναφερθεί και η πτώση των δεικτών οικονομικού και επιχειρηματικού κλίματος. Με αυτόν τον τρόπο οδηγηθήκαμε σε αβεβαιότητα σχετικά με τις προοπτικές της οικονομίας, με συνέπεια την μείωση των επενδύσεων, λόγω αρνητικού κλίματος αλλά και τον χαρακτηρισμό του εξωτερικού περιβάλλοντος ως δυσμενές. Στη συνέχεια, λόγω των αρνητικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης, την οποία αντιμετώπισαν οι σημαντικότεροι παράγοντες στο εμπόριο της χώρας, υπήρξαν αρνητικές επιπτώσεις στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Ενώ το προηγούμενο έτος (2007) οι εξαγωγές ήταν στο 9,2%, το 2008 η αύξησή τους ήταν στο 4,1%, κυρίως εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης στον κλάδο της ναυτιλίας στο τέλος του 2008. Μπορεί να αναφερθεί, ότι υπήρξε μια αύξηση εξαγωγίμων αγαθών, αφού το 50% των εξαγωγών απευθύνονταν στις Ευρωπαϊκές χώρες. Αυτά είχαν ως συνέπεια την εμφάνιση ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών και την μείωση του ΑΕΠ σε 13,8% (ενώ ήταν 14,7%). Η απασχόληση ως σύνολο, δεν εμφανίζει σημαντική μεταβολή, όμως η πραγματική αμοιβή των εργαζομένων ακολουθεί μία αρνητική πορεία, και η ανεργία φαίνεται να είναι μειωμένη (7,4%) σε σχέση με το 8% του 2007. Δυστυχώς, οι πραγματικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε η οικονομία εμφανίστηκαν έναν χρόνο μετά (INE, 2008).

Οι πρώτοι μήνες του 2009 χαρακτηρίστηκαν από μείωση του ρυθμού ανάπτυξης λόγω κυκλικών και διαρθρωτικών παραγόντων. Δεν υπήρχαν περιθώρια για δημοσιονομικές αλλαγές, παρά μόνο ελάχιστα, και τα μέτρα που ελήφθησαν ήταν πολύ λίγα χωρίς να μπορούσαν να φέρουν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Μια αιτία για την μη απόδοση όλων αυτών, ίσως ήταν η αργοπορημένη αντίδραση της ελληνικής οικονομίας, αφού ήταν απαραίτητο ένα χρονικό διάστημα, ώστε να μεταφερθεί η κρίση από τις ευρωπαϊκές κεντρικές οικονομίες προς την περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βαρουφάκης κ.α, 2011).

Μέσα στο 2009 παρατηρήθηκαν αυξήσεις στην ανεργία, ακόμα και από τρίμηνο σε τρίμηνο (8,9% το δεύτερο τρίμηνο, 9,3% το τρίτο). Η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν αρκετά άσχημη, οδηγήθηκε σε αύξηση του Δείκτη Τιμών καταναλωτή, εξαιτίας της μείωσης των πληθωριστικών πιέσεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρήθηκε μείωση δαπανών ιδιωτικής κατανάλωσης καθώς και μείωση δαπανών ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου, οδηγώντας σε μείωση των επενδύσεων σε κατασκευές και εξοπλισμούς. Αυτή η μείωση των επενδύσεων ήταν εμφανής κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Σε ότι αφορά τον εξωτερικό τομέα, ο όγκος συναλλαγών μεταξύ των κρατών – μελών ήταν περιορισμένος, λόγω δύσκολων οικονομικών συνθηκών, με αποτέλεσμα τις αρνητικές συνέπειες τόσο στον

τουρισμό όσο και στη ναυτιλία. Κατά το 2009, οι πληθωριστικές πιέσεις ήταν χαμηλότερες, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, λόγω των οικονομικών προβλημάτων (Αυλωνίτη, 2017).

Κατά το 2010 πραγματοποιείται η υποβάθμιση της οικονομίας της Ελλάδας από τους οίκους αξιολόγησης, με την τότε κυβέρνηση να αποφεύγει τη λήψη μέτρων, με σκοπό τον καθησυχασμό των αγορών. Παρατηρείται η αύξηση του προϋπολογισμού, στα όρια του πληθωρισμού, ενώ οι μισθοί και οι συντάξεις βρίσκονταν σε πάρα πολύ χαμηλά επίπεδα. Με την κατάθεση του προϋπολογισμού, οι εξελίξεις για την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας ήταν δραματικές, αφού υπήρξε περαιτέρω υποβάθμιση προκαλώντας αναστάτωση στις αγορές. Από τον Ιανουάριο του 2009 υπήρχε διαρκής άνοδος των spreads, που τον Απρίλιο του ίδιου έτους έφτασε τις 1000 μονάδες. Στις αρχές του 2010 έγινε η ανακοίνωση του Προγράμματος Σταθερότητας και Ανάπτυξης από την ελληνική κυβέρνηση, που είχε σαν στόχο την μείωση του ελλείμματος, πρώτα κατά 4% και το επόμενο έτος κατά 3%. Η εφαρμογή του στόχου ήταν εφικτή με άρση των προσλήψεων και αύξηση του ΦΠΑ. Η έγκριση του προγράμματος έγινε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Φεβρουάριο του 2010. Έτσι, ακολούθησαν και νέα ισχυρότερα μέτρα από την κυβέρνηση τον επόμενο μήνα, όπως η μείωση των μισθών και των δημοσίων επενδύσεων. Ταυτόχρονα, έγινε η κοινή ανακοίνωση από ΕΕ και ΔΝΤ της ανάπτυξης ενός μηχανισμού χρηματοδότησης. Δεν κατάφεραν να επιτευχθούν τα αποτελέσματα που είχαν τεθεί, κι έτσι δεν οδηγηθήκαμε στην αύξηση της αξιοπιστίας της χώρας, με αύξηση των απόψεων για κίνδυνο του ευρώ λόγω της κατάστασης στην χώρα (Βαγιανός κ.α., 2010).

Οι υποβαθμίσεις από τους οίκους αξιολόγησης ήταν συνεχείς και οδηγηθήκαμε στο σημείο τα ελληνικά ομόλογα να θεωρούνται «σκουπίδια» (junk). Μετά από πολλές διαπραγματεύσεις, κυρίως για τους όρους και το ύψος των χρηματοδοτήσεων, ακολούθησε η υπογραφή του Μνημονίου (05/05/2010), με την ελληνική κυβέρνηση, το οποίο όριζε χρηματοδότηση 80 δισ. ευρώ από χώρες της ΕΕ και ακόμα 30 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ. Για να πραγματοποιηθεί η χρηματοδότηση, ήταν αναγκαία η εφαρμογή των μέτρων και των μεταρρυθμίσεων. Η αξιολόγηση θα πραγματοποιούνταν κάθε τρίμηνο, με σκοπό τον έλεγχο εφαρμογής των μέτρων. Όλη αυτή η διαδικασία ήταν μια τεράστια πρόκληση τόσο για την κοινωνία όσο και για την οικονομία της χώρας. Στο πρώτο έτος στο οποίο εφαρμόστηκε, έγιναν αλλαγές σε πολλούς κλάδους της οικονομίας, όπως για παράδειγμα, στον εργασιακό

και στον ασφαλιστικό. Επίσης παρατηρήθηκε αύξηση των φορολογικών εισφορών με ταυτόχρονη μείωση εσόδων (Βαγιανός κ.α., 2010).

Η βασική επιδίωξη του Μνημονίου ήταν να προσαρμοστεί η χώρα δημοσιονομικά, κυρίως εφαρμόζοντας οριζόντια μέτρα, που είχαν σκοπό τη μείωση του ελλείμματος κάτω από 3% ως το 2014. Δεύτερος στόχος ήταν η προσέλκυση επενδυτών, μέσω μεταρρυθμίσεων σχετικά με ότι αφορούσε τις αγορές, την ανάπτυξη ανταγωνιστικότητας και ενός νέου επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Τέλος, έπρεπε να δημιουργηθεί η σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα (Βαρουφάκης κ.α., 2011).

3.1 Πακέτα λιτότητας

Όταν αναφερόμαστε στο έτος 2009 το πρώτο χαρακτηριστικό που ανακαλούμε στην μνήμη μας είναι η οικονομική κρίση. Οι εξελίξεις του έτους ήταν αδιαμφισβήτητα αρνητικές, με επίσης αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία. Τα δημοσιονομικά μεγέθη της οικονομίας βρισκόνταν σε τροχιά εκτροχιασμού, αφού το έλλειμμα έφτασε το 15,7% του ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος το 129,7% του ΑΕΠ. Η ύφεση ήταν ο μόνος χαρακτηρισμός που αρμόζει να δώσουμε για την οικονομική κατάσταση της χώρας, με ανύπαρκτα ταμειακά διαθέσιμα για την εξόφληση μισθών και συντάξεων και την πορεία να βρίσκεται σε αδιέξοδο. Το πρόβλημα ρευστότητας ήταν γεγονός. Αιτία του φαινομένου ήταν η μείωση του επηρεασμού από τους εγχώριους παράγοντες, οι οποίοι τροφοδοτούσαν την ανάπτυξη των προηγούμενων ετών, και φυσικά οι δυσμενείς συνθήκες στο διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον, αλλά και φυσικά η υπερβολική άνοδος του εξωτερικού χρέους (Βαρουφάκης κ.α., 2012).

Τα χρόνια που προηγήθηκαν της έναρξης της κρίσης παρατηρήθηκε μια υπερβολική και μη αιτιολογημένη άνοδος των δημοσιονομικών εξόδων, αφού ο δημόσιος τομέας παρουσίασε πολύ αυξημένες δαπάνες, με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε με συνοπτικές διαδικασίες σε δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας. Η χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία έπληξε σχεδόν όλη την παγκόσμια οικονομία έκανε την οικονομία της χώρας να εμφανίσει δύο βασικά προβλήματα. Το ένα ήταν ο περιορισμός των ρευστών διαθεσίμων, και το άλλο ήταν ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα να χρηματοδοτείται με τους υπάρχοντες φθηνούς πόρους το υφιστάμενο αναπτυξιακό πρότυπο. Αυτό συνέβη αφού φάνηκαν όλα τα προβλήματα της παγκόσμιας οικονομίας, και εξαιτίας της εξάρτησης της ανάπτυξης στη χώρα από την κατανάλωση (Alpha Bank, 2009). Η υφιστάμενη κυβέρνηση έκανε προσπάθειες απόκρυψης όλων αυτών των αρνητικών αποτελεσμάτων από την ευρωπαϊκή επιτροπή και τις διεθνείς

αγορές, κάτι το οποίο ήταν μάταιο, αφού η δύσκολη θέση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα και το μέγεθος του προβλήματος, ήταν φανερά από άλλους δείκτες, οι οποίοι είχαν ήδη δημοσιευτεί (Βαρουφάκης κ.α., 2012).

Μέσα σε αυτό το γενικευμένο κλίμα έντονης δυσαρέσκεια που επικρατούσε στο εξωτερικό για την ελληνική οικονομία, προκηρύχθηκαν πρόωρες εκλογές για τον Οκτώβριο του 2009 (04/10/2009).

Η νέα κυβέρνηση η οποία εκλέχθηκε, σε συνεδρίαση του ECOFIN (συμβούλιο οικονομικών και δημοσιονομικών υποθέσεων) εξέδωσε ανακοίνωση ότι το ύψος του ελλείμματος είναι στο 12,5% και όχι στο 6%, όπως είχε υπολογιστεί από την προηγούμενη κυβέρνηση, στις 20 Οκτωβρίου 2009. Συνέπεια της ανακοίνωσης αυτής, ήταν η υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τον οίκο Fitch, από A σε A-. Αυτή η υποβάθμιση οδήγησε σε μια νέα αύξηση του κόστους δανεισμού της χώρας. Σε μια προσπάθεια καθησυχασμού των χρηματαγορών, από μέρος της κυβέρνησης, δεν ελήφθησαν κατευθείαν δημοσιονομικά μέτρα τα οποία θα οδηγούσαν σε εξυγίανση της οικονομίας. Λίγους μήνες αργότερα, και συγκεκριμένα μόλις κατατέθηκε ο προϋπολογισμός του 2010 οι υποτιμήσεις της χώρας ήταν συνεχείς. Μετά τον οίκο Fitch, ακολούθησαν οι Standar and Poor και ο οίκος Moodys. Εκτός από τις αρνητικές συνέπειες των ανατιμήσεων, το άλλο πρόβλημα ήταν η συνεχής άνοδος των spreads (διαφορά επιτοκίου ανάμεσα σε δανειζόμενο και δανειστή, μεταφρασμένη σε 100στάδες για κάθε 1% διαφορά. Σημαίνει διαφορά μεταξύ δύο τιμών ή πραγμάτων) από 300 μέχρι και 1000 ποσοστιαίες μονάδες. Τα πακέτα λιτότητας τα οποία εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, έγιναν γνωστά με την ονομασία Μνημόνια (Σέγκου, 2017).

Όσο η κρίση «βάθαινε» και τα οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας εντεινόταν, στράφηκε για υποστήριξη στον μηχανισμό στήριξης, ο οποίος απαρτιζόταν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τον Μάιο του 2010 υπογράφηκε η πρώτη σύμβαση, η οποία από τη μια κάλυπτε τις ανάγκες για δανειοδότηση και από την άλλη θέσπιζε ένα πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής το οποίο θα περιόριζε στο μέλλον αυτές τις ανάγκες. Η προσαρμογή και η αλλαγή θα ελάμβαν χώρα τόσο σε δημοσιονομικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Κατά το πρώτο χρονικό διάστημα (ως και τον Ιούνιο του 2013) υπήρχε πρόβλεψη για δανεισμό 110 δις. ευρώ, τα οποία προέρχονταν και από τα κράτη-μέλη της ΕΕ (τα 80 δις. ευρώ), αλλά και από το ΔΝΤ (τα 30

δισ. ευρώ). Το ποσό αυτό μειώθηκε τελικά κατά 2,5 δισ. ευρώ. Σε συνδυασμό με αυτήν την σύμβαση θεσπίστηκαν και τρία μνημόνια τα οποία θα εκτελούνταν ταυτόχρονα:

«Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής» (ΜΟΧΠ)

«Τεχνικό Μνημόνιο Συνεννόησης» (ΤΜΣ)

«Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής» (ΣΠΟΠ) (Σέγκου, 2017).

Η δανειακή αυτή σύμβαση υπογράφηκε από τον Προβόπουλο Γεώργιο, πρόεδρο της Τράπεζας της Ελλάδος και από τον Παπακωνσταντίνου Γεώργιο, υπουργό οικονομικών. Στις 8 Μαΐου 2010 υπήρξε έγκριση για δύο προγράμματα, την «Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης», αναφορικά με τις χώρες της ΕΕ και τον «Διακανονισμό Χρηματοδότησης Άμεσης Ετοιμότητας», με το ΔΝΤ. Όταν αναφερόμαστε σε αυτές τις συμβάσεις, χρησιμοποιούμε τον όρο «μνημόνιο». Μετά από ένα μικρό χρονικό διάστημα, εκπρόσωποι από το ΔΝΤ, την ΕΚΤ και την ΕΕ, σχημάτισαν μια ομάδα εργασίας, η οποία είχε γίνει ευρέως γνωστή με την ονομασία «τρίκα», που είχε την αρμοδιότητα να ελέγχει την εφαρμογή του προγράμματος καθώς και να αξιολογεί την πορεία προόδου της χώρας, σε ότι αφορά την εφαρμογή των όρων του μνημονίου. Στη συνέχεια αποφαιζόταν αν θα εκταμιευόταν ή όχι η επόμενη δόση (Βαρουφάκης κ.α., 2012).

Επιστρέφοντας ο πρωθυπουργός από το παγκόσμιο οικονομικό φόρουμ εξήγγειλε μέτρα μείωσης των δαπανών, σε ότι αφορούσε τον δημόσιο τομέα, τα οποία περιελάμβαναν μεταξύ άλλων (09/02/2010): πάγωμα μισθών, περικοπές επιδομάτων κατά 10% και περικοπές υπερωριών και οδοιπορικών.

Παρόλο που ελήφθησαν όλα αυτά τα μέτρα, η απόδοσή τους ήταν πολύ μικρή και διέψευσε τις όποιες προσδοκίες. Η πολυπόθητη ανάκαμψη της χώρας δεν πραγματοποιήθηκε και η απειλή της χρεοκοπίας εξακολούθησε να βρίσκεται προ των πυλών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να προχωρήσει η κυβέρνηση σε λήψη νέων μέτρων λιτότητας, τα οποία αυτή την φορά αφορούσαν ευρύτερο μέρος του πληθυσμού και όχι μόνο τον δημόσιο τομέα. Το νέο πακέτο λοιπόν περιείχε τα εξής μέτρα:

Μείωση 30% σε δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας.

Μείωση 12% σε όλα τα επιδόματα του δημοσίου.

Μείωση 7% σε αποδοχές υπαλλήλων ΔΕΚΟ, ΟΤΑ, ΝΠΙΔ.

Αύξηση ΦΠΑ, ανάλογα με την κατηγορία, από 4,5% σε 5%, από 9% σε 10% και από 19% σε 21%.

Αύξηση 15% στον φόρο βενζίνης.

Επιπλέον αύξηση 10% ως και 30% σε ήδη υπάρχοντες φόρους εισαγωγής, για τα εισαγόμενα αυτοκίνητα.

Επαναφορά τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα τα αυτοκίνητα.

Επαναφορά τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα ανεξαιρέτως τα ακίνητα (Σέγκου, 2017).

Ενώ είχαν ληφθεί τα μέτρα που είχαν υποδείξει οι πιστωτές μέσω των πακέτων στήριξης, τα αποτελέσματα δεν ήταν αυτά που αναμένονταν. Η θέση της χώρας δεν βελτιώθηκε σε ότι αφορούσε τις διεθνείς αγορές, και η χρεοκοπία ήταν το ίδιο κοντά με παλιότερα. Η κυβέρνηση, για αυτόν τον λόγο, στράφηκε ξανά στο διεθνές νομισματικό ταμείο, στην ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα και στην ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να ζητήσει την συνδρομή τους για την έξοδο από το δημοσιονομικό τούνελ. Συγκροτήθηκε επιτροπή και αποφασίστηκε η άμεση προσφυγή της χώρας στον μηχανισμό στήριξης. Η ανακοίνωση αυτή έγινε από τον πρωθυπουργό της Ελλάδας στις 23 Απριλίου από το Καστελόριζο, στο οποίο βρισκόταν. Υπογράφηκε εκ νέου μνημόνιο, ανάμεσα στην Ελλάδα, το ΔΝΤ και την ΕΕ. Περιελάμβανε μέτρα, τα οποία έπρεπε να υιοθετήσει η Ελλάδα, έτσι ώστε να πετύχει την στήριξη του μηχανισμού. Προκειμένου να έχει το πακέτο στήριξης η Ελλάδα, ξεκίνησε ένα νέο πρόγραμμα εξοικονόμησης 30δισ. ευρώ το οποίο περιελάμβανε νέα μέτρα λιτότητας, τα εξής:

- Αντικαταστάθηκε ο 13^{ος} και ο 14^{ος} μισθός των δημοσίων υπαλλήλων, με ένα επίδομα 500 ευρώ, και μόνο σε μισθούς ως 3000 ευρώ. Σε μεγαλύτερους υπήρξε κατάργηση.
- Αντικαταστάθηκε η 13^η και η 14^η σύνταξη, και δόθηκε επίδομα 800 ευρώ, μόνο σε όσες συντάξεις δεν ξεπερνούσαν τα 2500 ευρώ.
- Περικόπηκαν τα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων εκ νέου κατά 8%, και των υπαλλήλων ΔΕΚΟ κατά 3%.

- Αυξήθηκε περαιτέρω ο ΦΠΑ, από 5% σε 6,5%, στην χαμηλή κατηγορία, από 10% σε 11%, και στη συνέχεια σε 13% στη μεσαία κατηγορία και από 21% σε 23% στην υψηλή κατηγορία.
- Αυξήθηκε ο ειδικός φόρος κατανάλωσης κατά 10% σε τσιγάρα, ποτά και καύσιμα.
- Αυξήθηκαν οι αντικειμενικές αξίες ακινήτων.
- Προστέθηκε φόρος 10% επιπλέον στους φόρους εισαγωγής των περισσότερων αυτοκινήτων.
- Αυξήθηκαν τα όρια συνταξιοδότησης των γυναικών στο δημόσιο, στα 65 χρόνια.
- Αυξήθηκαν τα όρια απολύσεων.
- Μειώθηκε ο κατώτατος μισθός. (Ζάρδας, 2015).

Υπήρξαν πολλές χώρες, εκτός ευρωζώνης, αλλά και μερικές που βρίσκονταν εντός, οι οποίες εξέφρασαν ενστάσεις σε ότι αφορούσε το πρόγραμμα λιτότητας. Το χαρακτήρισαν μη βιώσιμο, με προοπτική αποτυχίας. Θεωρούσαν ότι το πρόγραμμα θα αποτύγχανε, αν δεν αναδιρθρώνονταν το ελληνικό χρέος προς τον ιδιωτικό τομέα και δεν έπαιρναν ένα μέρος του χρέους οι πιστωτές. Για να επιτευχθεί η συμμετοχή του ΔΝΤ στο πρόγραμμα αυτό, άλλαξαν κάποιοι όροι με τους οποίους γινόταν η συμμετοχή του, μέχρι πρότινος, στο δανεισμό κρατών. Ενώ λοιπόν, έπρεπε να γίνει πρώτα η αναδιάρθρωση των χρεών, έτσι ώστε να επιτευχθεί η συνεισφορά των 30 δις. ευρώ από το ΔΝΤ, υπήρξε μια εξαίρεση. Έτσι, αν υπήρχε ο κίνδυνος ότι κάποιο κράτος εξαιτίας των χρεών του, διακινδύνευε τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το ΔΝΤ συμμετείχε πριν την αναδιάρθρωση. Μια εξαίρεση, η οποία δεν έφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και καταργήθηκε το 2016 (Ζάρδας, 2015).

Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας, το πρώτο μνημόνιο, είχε μια σειρά από διατάξεις, οι οποίες κρίθηκαν αντισυνταγματικές. Αυτές ήταν:

- Η εξουσιοδότηση του υπουργού οικονομικών να υπογράφει, εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας, χωρίς όμως να έχει προηγηθεί η έγκριση της υπογραφής αυτής από την Βουλή (προκύπτει από τους νόμους: Ν.3845/2010 και Ν.3847/2010).

- Το ότι η Ελλάδα έπρεπε να παραιτηθεί από κάθε ασυλία, αν υπήρχε περίπτωση αδυναμίας αποπληρωμής του δανείου ή και άλλων προηγούμενων δανείων.

Αντίθετα, το ίδιο το μνημόνιο κρίθηκε ως συνταγματικό, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας (απόφαση Σ.Τ.Ε.668).

Κατά το 2011, υπήρξε η επαναδιαπραγμάτευση τους χρέους, με συμφωνία μείωσης του δανεισμού κατά 1 ποσοστιαία μονάδα, και με την επιμήκυνση του χρόνου απόσβεσης στα 7,5 χρόνια.

Ενώ η Ελλάδα έλαβε τα μέτρα τα οποία ορίζονταν από τα δύο προηγούμενα μνημόνια, δεν κατάφερε η οικονομία της να ανακάμψει ούτε και να ανταπεξέλθει σε όσα ορίζονταν από τις αγορές. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να ζητηθεί μεγαλύτερη βοήθεια από τους μηχανισμούς οι οποίοι στήριζαν τα προγράμματα αυτά, όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα κατά τον Απρίλιο του 2010. Η υπογραφή του τρίτου Μνημονίου έγινε στο ακριτικό νησί των Δωδεκανήσων, το Καστελόριζο ανάμεσα στον πρωθυπουργό και εκπροσώπους από το ΔΝΤ και την ΕΕ, έτσι ώστε να συμφωνηθούν τα μέτρα τα οποία θα έπρεπε να ληφθούν, με σκοπό την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης. Τα μέτρα, όπως ήταν αναμενόμενο, ήταν περισσότερα και ανακοινώθηκαν στις 02/05/2010.

- -Καταργήθηκε το δώρο Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας για όλους του δημοσίους υπαλλήλους που οι αποδοχές τους ήταν περισσότερες από 3000€, αλλά σε όλους αυτούς που είχαν χαμηλότερες αποδοχές, δόθηκε ένα επίδομα 500€, αντί δώρου.
- -Με την ίδια λογική καταργήθηκε η 13^η και η 14^η σύνταξη, για όλους τους συνταξιούχους. Μόνο αυτοί που είχαν σύνταξη λιγότερη από 2500€ δικαιούνταν ένα επίδομα 800€.
- -Περικόπηκαν και άλλο τα επιδόματα του δημοσίου, στο 8%, ενώ των υπαλλήλων των ΔΕΚΟ στο 3%.
- -Από 1^η Ιουλίου 2010, ο ΦΠΑ αυξήθηκε από 21% σε 23%(υψηλή κατηγορία), από 10% σε 11% (μεσαία κατηγορία). Ακόμα μια αύξηση του ΦΠΑ έγινε 1^η Ιανουαρίου 2011 στη μεσαία κατηγορία (από 11% σε 13%) και στη χαμηλή κατηγορία, από 5% σε 6,5%.

- -Ο φόρος κατανάλωσης αυξήθηκε κατά 10% στα προϊόντα καυσίμων, τσιγάρων και ποτών.
- -Οι αντικειμενικές αξίες των ακινήτων αυξήθηκαν.
- -Προστέθηκε ένα 10% επιπλέον στους φόρους εισαγωγής των αυτοκινήτων τα οποία ήταν εισαγωγής.

Το νομοσχέδιο το οποίο ψηφίστηκε αφορούσε και αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις. Αυξήθηκε το ωράριο εργασίας, μειώθηκε ο κατώτατος μισθός, απελευθερώθηκε ένας αριθμός απολύσεων. Επιπλέον, αυξήθηκε το όριο συνταξιοδότησης στο δημόσιο τομέα, φτάνοντας τα 65 έτη, κάτι το οποίο ίσχυσε από το 2013 (Γιαννίτσης & Ζωγραφάκης, 2016).

4^ο Κεφάλαιο: Η ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2010-2015

4.1 Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής και 4^ο πακέτο μέτρων λιτότητας

Επακόλουθο της ψήφισης του 3^{ου} πακέτου μέτρων ήταν η μεγάλη απεργία στις 5 Μαΐου. Παρόλα αυτά, προαναγγέλθηκαν νέα μέτρα τα οποία ήταν μειώσεις μισθών, περικοπές θέσεων εργασίας και ανοίγματα κλειστών, μέχρι πρότινος, επαγγελματών.

Συνέπεια όλων των παραπάνω ήταν η τρομακτική άνοδος του δείκτη ανεργίας καθώς και του πληθωρισμού και το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων, αφού δεν μπορούσαν πια να ακολουθήσουν τις οικονομικές εξελίξεις. Στις 09/12/2010 κατατέθηκε από την κυβέρνηση το πολυνομοσχέδιο στην βουλή, το οποίο αφορούσε τα εργασιακά και τις ΔΕΚΟ. Οι ρυθμίσεις οι οποίες περιλαμβάνονταν ήταν κυρίως προς όφελος των επιχειρήσεων. Ενισχύθηκαν οι επιχειρησιακές συμβάσεις έναντι των κλαδικών, με αποτέλεσμα την μείωση των μισθών χωρίς τις δυσκολίες των κλαδικών συμβάσεων. Μόνος περιορισμός ήταν το ύψος του βασικού μισθού της εθνικής συλλογικής σύμβασης. Υπήρξε η θέσπιση δοκιμαστικής περιόδου, για 12 μήνες. Μέσα σε αυτό το διάστημα μπορούσε να γίνει καταγγελία σύμβασης, χωρίς προειδοποίηση και αποζημίωση. Το πολυνομοσχέδιο αφορούσε και τις ΔΕΚΟ, και έθετε όριο τα 4000€ σε μικτές αποδοχές των εργαζομένων και μείωση 10% σε αμοιβές οι οποίες ήταν παραπάνω από 1.800€. Η ψήφιση του πολυνομοσχεδίου έγινε στις 15/12/2010, από τους κυβερνώντες βουλευτές. Στο κλείσιμο της χρονιάς παρατηρήθηκε άνοδος τόσο του ελλείμματος όσο και του εξωτερικού χρέους. Η ανεργία συνέχισε να αυξάνεται και οι επιχειρήσεις να κλείνουν σε πολύ μεγάλα ποσοστά. Η Ελληνική οικονομία παρέλυσε και η δυσαρέσκεια στην κοινωνία κορυφώθηκε (Πολυχρονίου, 2011).

Το 2011 πραγματοποιήθηκαν, διαμαρτυρίες και κινητοποιήσεις, διαδηλώσεις σε δημόσιους χώρους. Στις 15 Ιουνίου του ίδιου έτους ξεκίνησε η συζήτηση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος στη βουλή. Έξω όμως από την βουλή γίνονταν διαδηλώσεις από το κίνημα των αγανακτισμένων αλλά και συνδικάτων, οι οποίες πραγματοποιούνταν μέχρι αργά το βράδυ. Στις 29 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε η ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015 από τη βουλή, με 155 ψήφους. Στόχος του πλαισίου αυτού ήταν :

- Η βιωσιμότητα του χρέους, δηλαδή ο έλεγχος και η μη αύξηση του ήδη υπάρχοντος χρέους.
- Να προσαρμοστεί η οικονομία δημοσιονομικά, έτσι ώστε το έλλειμμα να μειωθεί σε ποσοστό 1% του ΑΕΠ ως το 2015, και να υπάρξουν πρωτογενή πλεονάσματα.
- Να δημιουργηθούν υγιείς συνθήκες ανάπτυξης, ώστε ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ να είναι πάνω από 3% το 2012, φτάνοντας μακροπρόθεσμα σε ποσοστό 5% τουλάχιστον.
- Να υπάρξει κοινωνική δικαιοσύνη καθώς και συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων, ώστε να υπάρξει δημοσιονομική προσαρμογή.
- Να αξιοποιηθεί η περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου, ώστε να βοηθήσει και αυτή στη μείωση του χρέους (Κότιος κ.α., 2012).

Εκτός από τα προηγούμενα προβλεπόταν ένα ακόμα πακέτο μέτρων, το οποίο περιελάμβανε μειώσεις μισθών αλλά και αυξήσεις φόρων. Σε συνδυασμό, και για να ενισχυθεί η ρευστότητα στην ελληνική οικονομία, ιδρύθηκε το ταμείο της δημόσιας περιουσίας. Στόχο είχε τις αποκρατικοποιήσεις από δημόσιους οργανισμούς, οι οποίες θα εξασφάλιζαν 50δισ. ευρώ. Τα μέτρα φορολογικής πολιτικής που έλαβε η κυβέρνηση ήταν:

- Η έκτακτη εισφορά σε όλα τα εισοδήματα από 1% ως 4%. Τα χρήματα καταβάλλονταν σε 6 μηνιαίες δόσεις, και καθεμιά δεν έπρεπε να είναι μικρότερη από 300€.
- Κατάργηση της έκπτωσης φόρου λόγω αποδείξεων.
- Για την εξασφάλιση του αφορολόγητου, αύξηση του ποσοστού αποδείξεων στο 25% του εισοδήματος.
- Μείωση της έκπτωσης φόρου από 20% σε 10%, για τόκους δανείων, αν το εισόδημα ξεπερνούσε τα 40.000€.
- Αύξηση των τεκμηρίων διαβίωσης στο 70% σε μέσο όρο.
- Αλλαγή φορολογικής κλίμακας, η οποία είχε επιβάρυνση, για όλα τα εισοδήματα άνω των 8.000€.
- Έκτακτη εισφορά για εισοδήματα πάνω από 12.000€.
- Αύξηση ΦΠΑ
- Κλιμακωτή αντικειμενική δαπάνη κατοικίας.

-Ειδική Εισφορά Συνταξιούχων Επικουρικής Ασφάλισης, η οποία παρακρατούνταν σε μηνιαία βάση.

-Αύξηση ποσοστού παρακράτησης ΛΑΦΚΑ σε όλες τις συντάξεις πάνω από 1450€, από 4% ως 10%, το οποίο ήταν ως τότε, σε 6% ως 14%.

Τέλος, ο πρώτος μισθός για νέο εργαζόμενο χωρίς εμπειρία μειώθηκε κατά 20% κάτω από το όριο της εθνικής συλλογικής σύμβασης και η διάρκεια συμβάσεων ορισμένου χρόνου αυξήθηκε από 2 σε 3 χρόνια (Κότιος κα., 2012).

5^ο Κεφάλαιο: Η Ελληνική οικονομία των ετών 2016-2020

5.1 Η Ελληνική οικονομία κατά το 2016

Όταν ασκείται η οικονομική πολιτική τα αποτελέσματά της κρίνονται επιτυχημένα βραχυχρόνια, αν αυξάνεται το ΑΕΠ ή αν οι δείκτες ανεργίας είναι χαμηλότεροι. Όμως θα πρέπει να δημιουργούνται οι συνθήκες, ώστε η οικονομική πολιτική να είναι βιώσιμη για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Θα πρέπει να αποφεύγεται δανειοδότηση η οποία θα επιβαρύνει τις επόμενες γενιές αλλά ούτε και υπέρμετρη φορολόγηση αφού θα δημιουργήσουν προβλήματα ρευστότητας στους φορολογούμενους, αν και θα βοηθήσουν στις δημόσιες χρηματοδοτήσεις (IOBE, 2016).

Κατά το 2016 παρατηρείται μια ανάκαμψη της οικονομίας μετά τα «capital controls» του καλοκαιριού του 2015. Υπάρχει μια ανάκαμψη στα φορολογικά έσοδα, αφού καταγράφονται ηλεκτρονικά περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες και οι αλλαγές στις αγορές εργασίας και προϊόντων έχουν θετικό πρόσημο. Αυτή τη χρονιά τα δεδομένα του ΑΕΠ ήταν περίπου στα επίπεδα του 2000, αφού μεσολάβησε και η κρίση του 2008. Παρατηρήθηκε όμως ότι η οικονομία είχε θετική προοπτική, παρόλα τα προβλήματα. Η οικονομική πολιτική έπρεπε να χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, η οποία δεν απειλούνταν από κλυδωνισμούς. Το σημαντικότερο που ήταν απαραίτητο να επιτευχθεί ήταν να ξεκαθαρίσουν οι όροι ανάπτυξης. Κι αυτό επειδή έπρεπε να υπάρξει ένα επίπεδο εγγυημένου εισοδήματος, για τους μακροχρόνια ανέργους, έπρεπε να ξεκινήσουν οι επενδύσεις, χωρίς χρονοτριβή, κι έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα τις διεθνείς εξελίξεις. Γενικότερα, θα έπρεπε να μειωθούν τα εμπόδια εισόδου στην οικονομία, μειώνοντας την φορολογία ή απλουστεύοντας τις διαδικασίες, ώστε όλοι όσοι ήθελαν να προσφέρουν και δεν μπορούσαν, να απορροφηθούν από την οικονομία (IOBE, 2016).

Κατά την διάρκεια του 3ου τριμήνου αυτού του έτους παρατηρήθηκε η ανακοπή της ύφεσης, μετά από ένα έτος. Η κατανάλωση αυξήθηκε οριακά (0,5%) κατά μέσο όρο όλο το έτος, ενώ οι επενδύσεις αρχικά αυξήθηκαν(+23,7%) και στη συνέχεια μειώθηκαν σε μεγάλο ποσοστό(-16,9%). Οι εξαγωγές κινήθηκαν σε χαμηλότερα επίπεδα από τις εισαγωγές και για αυτόν τον λόγο διευρύνθηκε το έλλειμμα. Πολύ σημαντικό ρόλο για την εξέλιξη της οικονομίας αυτήν την περίοδο, διαδραμάτιζαν οι αξιολογήσεις για την τήρηση των όρων του μνημονίου. Αυτό είχε ως συνέπεια την καθυστέρηση αξιολογήσεων αλλά και την περαιτέρω οικονομική επιβάρυνση των νοικοκυριών μέσω δημοσιονομικών μέτρων, με στόχο την

αύξηση του δημοσίου χρήματος. Στα θετικά του συγκεκριμένου έτους συγκαταλέγεται η οριακή μείωση της ανεργίας και η οριακή αύξηση των εξαγωγών (IOBE, 2016).

Το οικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας για το 2016 μπορούμε να το μελετήσουμε μέσω διάφορων δεικτών. Μέσω μετρήσεων γίνεται κατανοητό ότι υπάρχει βελτίωσή του κατά το συγκεκριμένο έτος. Βελτιώθηκαν οι τομείς των κατασκευών, των υπηρεσιών και οριακά του λιανικού εμπορίου, ενώ παρατηρείται και βελτίωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών. Υπήρξε αύξηση των εσόδων σε σχέση με τον προϋπολογισμό, αφού είχε παρουσιαστεί υπεραπόδοση των εσόδων και οι δαπάνες ήταν συγκρατημένες. Ενώ το δημοσιονομικό αποτέλεσμα βελτιώθηκε υπήρξε καθυστέρηση σε μεταρρυθμίσεις και αυτό είχε φέρει δυσκολίες στην ανάκαμψη της οικονομίας. Ένα ακόμα πρόβλημα που δημιουργήθηκε το 2016 ήταν ότι οι εισαγωγές ήταν πολύ περισσότερες από τις εξαγωγές και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την μεγέθυνση του ελλείμματος του εξωτερικού τομέα (IOBE, 2016).

Αν θέλουμε να εξετάσουμε κάθε κλάδο ξεχωριστά σε αυτά που έγιναν κατά το 2016, μπορούμε να πούμε ότι η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε σε μικρό βαθμό και η δημόσια κατανάλωση ήταν συγκρατημένη, λόγω των προβλημάτων του προηγούμενου έτους. Ήταν αναμενόμενο να γίνουν ενέργειες ώστε να επιτευχθεί η άνοδος των επενδύσεων για να είναι η Ελλάδα αξιόπιστη χώρα απέναντι στους επενδυτές. Παρατηρήθηκαν μειωμένες εξαγωγές και αυξημένες εισαγωγές, ώστε να καλυφθούν τα ελλείμματα παραγωγής. Πρέπει να αναφερθούμε και στην οριακή μείωση της ανεργίας και συγκεκριμένα στους κλάδους μεταποίησης, τουρισμού και δημόσιας διοίκησης. Τέλος, κατά το έτος αυτό παρατηρήθηκε άνοδος του δείκτη τιμών και υπήρξε πρόβλεψη για περαιτέρω άνοδο (IOBE, 2016).

Για το 2016 παρατηρήθηκε οριακή αύξηση στον κλάδο της βιομηχανίας. Υπήρξε αύξηση σε κλάδους όπως τα ορυχεία και οι κατασκευές και μείωση σε άλλους όπως χονδρικό και λιανικό εμπόριο και υπηρεσίες. Επίσης, υπήρξε μείωση στις εξαγωγές και στην ανεργία. Οι τιμές κινήθηκαν μειωμένες σε σχέση με το 2015.

5.2 Η Ελληνική οικονομία κατά το 2017

Μετά από περίπου 9 χρόνια παρατηρήθηκε μια οριακή αύξηση της ανάπτυξης, αφού και η βάση εκκίνησης ήταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Ιδιαίτερα ευνοϊκό ήταν το γεγονός ότι

σημειώθηκε αύξηση του εισερχόμενου τουρισμού κι εκείνο το έτος ήταν σχετικά χαμηλό το κόστος ενέργειας. Οι αλλαγές που είχαν γίνει τα προηγούμενα έτη στο εργασιακό καθεστώς άρχισαν να αποδίδουν και θετικό ήταν και το πολιτικό καθεστώς που επικρατούσε στην Ελλάδα. Παρατηρήθηκε μια μικρή αύξηση των εξαγωγών, όμως οι επενδύσεις παρέμειναν σε αρκετά χαμηλό επίπεδο. Δόθηκε προτεραιότητα στη λειτουργία των αγορών και της δημόσιας διοίκησης και όλα αυτά μέσα σε ένα κλίμα αναμονής για την αξιολόγηση (Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, 2017).

Οι ρυθμοί ανάπτυξης του 2017 καταγράφηκαν θετικοί, όμως ήταν ανησυχητικό το ότι παρέμειναν σε αρκετά χαμηλά επίπεδα. Είχε καταγραφεί ένας στόχος μέσω του προϋπολογισμού ο οποίος όμως επιτεύχθηκε μόνο κατά το ήμισυ, και υπολειπόταν έναντι των ευρωπαϊκών, με την απόκλιση των οικονομιών να διευρύνεται αντί να μειώνεται. Γενικότερα, παρά τα όποια προβλήματα είχαν εμφανιστεί, ο προϋπολογισμός του 2017 κατάφερε να πετύχει την ικανοποίηση των στόχων του τρίτου προγράμματος, έχοντας ως προτεραιότητα τη συγκράτηση των δαπανών (Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, 2017).

Το ΑΕΠ παρουσίασε μια σχετική άνοδο όπως επίσης και η εσωτερική κατανάλωση. Οι επενδύσεις παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα, οι εισαγωγές παρουσίασαν μικρότερη αύξηση ενώ οι εξαγωγές μια μικρή αύξηση. Ταυτόχρονα, αυξήθηκε και η δημόσια κατανάλωση, όμως η μειωμένη παροχή δανείων από τις τράπεζες είχε σαν συνέπεια τη μη πραγματοποίηση επιχειρηματικών επενδύσεων. Η εξαγωγή προϊόντων και ο τουρισμός αυξήθηκαν σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές, όχι όμως με υπερβολικά ταχύ ρυθμό. Ο προϋπολογισμός ήταν πολύ χαμηλότερος σε σχέση με τα αναμενόμενα αποτελέσματα αφού το έλλειμμα ήταν μεγαλύτερο από τα τακτικά έσοδα. Στα θετικά του 2017 συγκαταλέγεται και η μείωση της ανεργίας, σε μικρό βαθμό (IOBE, 2017).

Σύμφωνα με μελέτες εκείνης της περιόδου, ο Δείκτης Οικονομικού Κλίματος παρουσίασε άνοδο, ενώ ο Δείκτης Καταναλωτικής Εμπιστοσύνης κινήθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα, αφού οι Έλληνες χαρακτηρίζονται ως απαισιόδοξοι. Για τον Δείκτη Επιχειρηματικών Προσδοκιών υπήρξε άνοδος στους κλάδους της βιομηχανίας, των κατασκευών και των υπηρεσιών όμως πτώση στον κλάδο λιανικού εμπορίου. Η υλοποίηση του Προϋπολογισμού δεν κινήθηκε σε ικανοποιητικά επίπεδα, αφού δεν υπήρξαν επενδύσεις και τα χρήματα από τα ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αξιοποιήθηκαν (IOBE, 2017).

Για το έτος το οποίο εξετάζεται παρατηρήθηκε μια ανοδική πορεία του ΑΕΠ. Η εγχώρια κατανάλωση ήταν σχετικά μεγαλύτερη από προηγούμενες χρονιές και οι επενδύσεις

οριακά περισσότερες. Ενώ υπήρξε μια αύξηση των εξαγωγών, οι εισαγωγές πάντα εμφανίζονται σε μεγαλύτερα ποσοστά και αυτό είχε σαν συνέπεια το ισοζύγιο του εξωτερικού τομέα να επιδεινωθεί. Στα θετικά πρόσημα του έτους περιλαμβάνεται η οριακή μείωση της ανεργίας. Εξαιτίας του γενικότερου θετικού κλίματος που επικρατούσε και της έλλειψης πολιτικών αναταράξεων, υπήρξε μια άνοδος τόσο στην παροχή πιστώσεων από τις τράπεζες όσο και μια αύξηση των καταθέσεων του ιδιωτικού τομέα. Εξετάζοντας τους κλάδους χωριστά παρατηρείται μια αύξηση στον ευρύτερο κλάδο της βιομηχανίας. Απώλειες υπάρχουν μόνο στους κλάδους της μεταποίησης και των υπηρεσιών, ενώ αντίθετα για τα ορυχεία, τις κατασκευές, το λιανικό και το χονδρικό εμπόριο υπάρχει αύξηση. Οι εξαγωγές των αγαθών παρουσίασαν αύξηση όμως αποτελούσαν μόνο ένα ποσοστό των εισαγωγών και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του εμπορικού ελλείμματος (IOBE, 2017).

Όπως προαναφέρθηκε, η ανεργία αυτό το έτος ήταν οριακά μειωμένη. Οι γυναίκες εξακολουθούσαν να είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό άνεργες, όμως υπήρξε μείωση ακόμα και σε διάφορες ηλικιακές ομάδες. Οι μακροχρόνια άνεργοι μειώθηκαν οριακά, όμως υπήρχε και πάλι αρνητική σχέση μεταξύ βαθμίδας εκπαίδευσης και ποσοστού ανεργίας, δηλαδή υψηλότερα ποσοστά στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Φάνηκε ότι υπήρξε μια βελτίωση της απασχόλησης στις κατασκευές, μια σταθερότητα στη βιομηχανία και μια οριακή επιδείνωση στο λιανικό εμπόριο. Το 2017 παρατηρήθηκε μια άνοδος του γενικού επιπέδου των τιμών, εξαιτίας των υψηλών διεθνών τιμών πετρελαίου και της ανόδου των έμμεσων φόρων στη χώρα μας (Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, 2017).

5.3 Η ελληνική οικονομία κατά το 2018

Κατά το 2018 παρατηρήθηκε μια ανάκαμψη της οικονομίας με ρυθμό ανάπτυξης της τάξης του 2%, ο οποίος θεωρείται σχετικά χαμηλός συγκρινόμενος με άλλες οικονομίες της Ευρώπης, αλλά και με τον ρυθμό που έπρεπε να επιτευχθεί ώστε να υπάρχει ανάπτυξη. Η αύξηση αυτή έχει προκληθεί κυρίως από την εσωτερική κατανάλωση και όχι από τη αύξηση των επενδύσεων. Υπήρξε έντονος προβληματισμός σχετικά με το μέλλον της οικονομίας αφού δεν είχαν δημιουργηθεί οι συνθήκες οι οποίες θα εξασφάλιζαν τη χρηματοδότησή της.

Ένα άλλο πρόβλημα που παρατηρήθηκε είναι η χαλαρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται τα δημοσιονομικά προβλήματα και η αύξηση των δαπανών, λόγω προεκλογικής περιόδου (IOBE, 2018).

Παρατηρήθηκε μια προσπάθεια συναίνεσης και συνεννόησης έτσι ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί από τα προγράμματα υποστήριξης. Υπήρξε ένα ακόμα πρόβλημα, το οποίο παρατηρήθηκε με την αύξηση των εισαγωγών, οι οποίες όμως ήταν απαραίτητες, για την αύξηση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού αλλά και σχετικά οικονομικές, αφού το νόμισμα συναλλαγών ήταν ισχυρό. Παρατηρήθηκε και η ρύθμιση της οικονομίας μέσω του δημοσίου ταμείου. Δεν περικόπηκαν οι συντάξεις, αυξήθηκε ο κατώτατος μισθός και αυξήθηκαν οι προσλήψεις σε συγκεκριμένες κατηγορίες δημοσίου τομέα, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση. Αυτό είχε σαν συνέπεια την ανακούφιση των νοικοκυριών, η οποία ήταν προσωρινή αφού δεν προήλθε από επενδύσεις και δεν είχε σχεδιαστεί μακροπρόθεσμα (IOBE, 2018).

Με την έλευση του 2018 η χώρα μας δεν βρισκόταν πλέον κάτω από τον έλεγχο των προγραμμάτων και άρχισε η συμπεριφορά των ατόμων να θυμίζει χρόνια πριν την κρίση. Υπήρξαν πολύ έντονες ανισοροπίες, υπήρξε επίσης ένα μεγάλο χρέος παλιότερων ετών, μικρή αύξηση των επενδύσεων και γενικότερα ένα δυσμενές διεθνές οικονομικό κλίμα. Το ΑΕΠ το συγκεκριμένο έτος ήταν οριακά αυξημένο, και η έξοδος από τα προγράμματα υποστήριξης είχε σαν συνέπεια την αλλαγή της συμπεριφοράς των νοικοκυριών. Ο δείκτης κατανάλωσης αυξήθηκε, όμως σε ότι αφορά τις επιχειρήσεις υπήρξαν διαφορετικές αντιδράσεις ανάλογα με τον κλάδο τους. Ενώ υπήρξαν θετικές προσαρμογές σε ότι αφορά τις τράπεζες, ούτε το συγκεκριμένο έτος παρατηρήθηκε αύξηση των καταθέσεων. Και εξαιτίας όλης αυτής της στενότητας διαθεσίμων οι επιχειρήσεις στράφηκαν στην αξιοποίηση άλλων εργαλείων χρηματοδότησης. Ενισχύθηκε σημαντικά και ο κλάδος των εξαγωγών μετά από αρκετά χρόνια αδράνειας. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι ενεργοποιήθηκαν αρκετές παραχωρήσεις και ιδιωτικοποιήσεις με σκοπό την αξιοποίηση από ιδιωτικές επιχειρήσεις (IOBE, 2018).

Ο κρατικός προϋπολογισμός ήταν για άλλο ένα έτος ελλειμματικός, σε καλύτερο όμως επίπεδο σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Το θετικό πρόσημο ήταν η μείωση του ποσοστού ανεργίας και μάλιστα κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες λόγω της αύξησης του τουρισμού. Υπήρξε επίσης, μια μικρή επιβράδυνση του πληθωρισμού αφού ο δείκτης καταναλωτή βρισκόταν σε αύξηση. Μέσα σε αυτό το κλίμα παρατηρήθηκε μια στάση

αναμονής των οικονομούντων ατόμων αφού υπήρξε μια περίοδος προσαρμογής για όλους μετά την έξοδο από το τελευταίο πρόγραμμα. Πρέπει να αναφέρουμε και τις εκλογές που πλησίαζαν και υπήρξε ανασχεδιασμός των εξόδων και των δαπανών του κράτους. Ενώ το οικονομικό κλίμα ήταν βελτιωμένο παρέμενε και πάλι σε χαμηλά επίπεδα. Σαν αποτέλεσμα είχαμε μια βελτίωση των προσδοκιών στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες, αλλά μια σταθερότητα στον κλάδο του λιανικού εμπορίου (IOBE, 2018).

Αναφερόμενοι στις χρηματοπιστωτικές εξελίξεις υπήρξε μια επιφυλακτικότητα σε ότι αφορά τον τραπεζικό κλάδο και δεν υπήρξε κάποια μεταβολή στις χρηματικές ροές μεταξύ νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Η μόνη επέκταση που παρατηρήθηκε είναι ο τουρισμός και η πρωτογενής παραγωγή. Οι υπόλοιποι κλάδοι μεταποίησης και των ορυχείων και μικρή μείωση στον κλάδο του ηλεκτρισμού. Στις κατασκευές και στο λιανικό εμπόριο υπήρξε αύξηση, όπως επίσης και στο χονδρικό εμπόριο, ενώ στον κλάδο των υπηρεσιών αντιμετωπίζονται με σταθερό τρόπο, όπως και τα προηγούμενα χρόνια. Υπήρξαν και τα θετικά αποτελέσματα του stress test της οικονομίας, οπότε χαλάρωσαν οι κεφαλαιακοί περιορισμοί και βελτιώθηκε η αξιολόγηση από διεθνείς οίκους (IOBE, 2018).

Εξετάζοντας τον κάθε κλάδο μεμονωμένα βλέπουμε ότι στην βιομηχανία παρατηρήθηκε αύξηση, αφού υπήρξε μικρή ή μεγαλύτερη αύξηση στους κλάδους.

5.4 Η ελληνική οικονομία κατά το 2019

Η ελληνική οικονομία για το 2019 βρισκόταν σε στάδιο επιταχυνόμενης μεγέθυνσης με τον ρυθμό της να βρίσκεται οριακά πάνω από το 2%. Ακολουθώντας τη συγκεκριμένη πορεία, μπόρεσε να ξεπεράσει τα προβλήματα του παρελθόντος και να στραφεί προς τις προκλήσεις του μέλλοντος. Όπως ήταν αναμενόμενο υπήρξαν εμπόδια, δυσκολίες και προβλήματα τα οποία έπρεπε να ξεπεραστούν. Για τη συνέχιση του θετικού κλίματος έπρεπε να δοθεί μεγάλη σημασία στη συνέχεια της ανάπτυξης των εξαγωγών και φυσικά η επιδίωξη της αύξησης του συνολικού όγκου των επενδύσεων έτσι ώστε να καταφέρει η οικονομία τη μακροοικονομική επίτευξη των στόχων. Ένα από τα σημαντικότερα δείγματα της προσπάθειας της οικονομίας για ανάπτυξη είναι ο προσανατολισμός της παραγωγής προς τις διεθνείς αγορές. Έπρεπε να ανοίξει ώστε να είναι θετική σε αλλαγές και φυσικά έπρεπε να είναι σε θέση να απορροφά τους κραδασμούς. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ελάφρυνση των

υποχρεώσεων για να μην καταφεύγουν οι άνθρωποι στην παραοικονομία ή ακόμα και στη μετανάστευση (IOBE, 2019).

Αφού ολοκληρώθηκαν οι εκλογικές διαδικασίες και πραγματοποιήθηκαν σταδιακά κάποιες αλλαγές πολιτικής από τη νέα κυβέρνηση έλαβαν χώρα διάφορες δημοσιονομικές παρεμβάσεις, αλλά έπρεπε να γίνουν και μεταρρυθμίσεις στο δημόσιο τομέα και στην οικονομία. Πολύ σημαντικό ρόλο για την βελτίωση των προσδοκιών έπαιξαν οι περιορισμοί των μέτρων στην κίνηση των κεφαλαίων όπως επίσης και η αποκλιμάκωση των επιτοκίων δανεισμού. Με αυτές τις ενέργειες αναβαθμίστηκε η πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας. Μέσα σε όλα αυτά τα δημοσιονομικά μέτρα υπήρξε αύξηση του εισοδήματος των νοικοκυριών εξαιτίας της μείωσης της ανεργίας. Ο πρώτος λόγος μείωσής της ήταν όλοι οι εξωστρεφείς κλάδοι της οικονομίας, όπως για παράδειγμα ο τουρισμός και η μεταποίηση. Μεγάλο ποσοστό ανέργων απασχολήθηκε σε διάφορους τομείς του δημοσίου και «έτρεξαν» προγράμματα προσωρινής απασχόλησης από τον ΟΑΕΔ. Με απόφαση του ελληνικού κοινοβουλίου δόθηκαν εγγυήσεις ώστε οι τράπεζες να μπορέσουν να τιτλοποιήσουν αρκετά μεγάλα ποσοστά δανείων. Γενικά, οι στόχοι της οικονομίας για το 2019 επιτεύχθηκαν κυρίως λόγω της συγκράτησης των δαπανών (IOBE, 2019).

Σε γενικές γραμμές παρατηρήθηκε ενίσχυση του δείκτη οικονομικού κλίματος στην Ελλάδα όπως επίσης και του δείκτη καταναλωτικής εμπιστοσύνης. Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί η βελτίωση των επιχειρηματικών προσδοκιών για το εξεταζόμενο έτος. Σημαντικό ρόλο για το ευνοϊκότερο κλίμα της εποχής έπαιξε η υπέρβαση στόχου του ισοζυγίου του προϋπολογισμού όπως επίσης και η συγκράτηση του ελλείμματος εξαιτίας έκτακτων και μη προϋπολογισμένων εσόδων. Σε όλη τη διάρκεια του έτους υπήρξε χαλάρωση της δημοσιονομικής πολιτικής όμως ο στόχος είχε επιτευχθεί, το μέγεθος του πρωτογενούς πλεονάσματος. Αυτό συνέβη και λόγω της είσπραξης εσόδων αλλά και λόγω της περικοπής των επενδύσεων. Υπήρξαν αλλαγές, όπως για παράδειγμα η περικοπή του αφορολόγητου ποσού, η μείωση των συντελεστών του ΕΝΦΙΑ και η μείωση του συντελεστή φορολογίας των κερδών των επιχειρήσεων (IOBE, 2019).

Από τα βασικότερα προβλήματα οικονομίας στην Ελλάδα, είναι ακόμα και το 2019 η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή. Υπήρξαν μεγάλες εισαγωγές παράνομων υλικών, όπως για παράδειγμα τσιγάρα. Η φοροδιαφυγή σε κάποιες κατηγορίες επιχειρηματιών και μη μισθωτών ήταν τόσο μεγάλη, ώστε η δήλωση των εισοδημάτων στο τέλος να μην επαρκεί ούτε για την κάλυψη βασικών αναγκών. Άλλαξε και ο τρόπος με τον οποίο καλύπτονταν

ανάγκες του κοινωνικού κράτους όπως για παράδειγμα η πληρωμή οικογενειακών επιδομάτων. Αυτό είχε σαν συνέπεια τη μείωση των δαπανών για κοινωνικές παροχές και την αύξηση των Μεταβιβάσεων (IOBE, 2019).

Γενικά για το συγκεκριμένο έτος παρατηρήθηκε οριακή επιτάχυνση της ανάπτυξης. Οι καταναλωτικές δαπάνες αυξήθηκαν, κυρίως λόγω των φοροελαφρύνσεων αλλά και υποχώρησης του ποσοστού ανεργίας. Η δημόσια κατανάλωση αυξήθηκε και πραγματοποιήθηκαν αλλαγές στον προϋπολογισμό. Κλιμακώθηκε το ποσοστό των επενδύσεων με ελπίδες για να συνεχιστούν και τα επόμενα χρόνια και υπήρξε και άνοδος των εξαγωγών, χωρίς όμως να υπάρχει βεβαιότητα για το μέλλον αφού επικρατούσαν εξωτερικές αναταράξεις. Από τις σημαντικότερες επιδράσεις για το συγκεκριμένο έτος ήταν η εκλογική αναμέτρηση και οι μεταβολές της πολιτικής από τη νέα κυβέρνηση επηρεάζοντας το πολιτικοοικονομικό περιβάλλον (IOBE, 2019).

5.5 Η ελληνική οικονομία κατά το 2020

Με την έναρξη του 2020 υπήρξε ένα πρωτόγνωρο γεγονός για όλους τους εν ζωή κατοίκους του πλανήτη. Η παγκόσμια πανδημία είχε ως αποτέλεσμα να επηρεαστούν όλοι οι τομείς της οικονομίας, η οποία για την ακρίβεια, μαζί με τον τομέα της υγείας δέχθηκε το ισχυρότερο πλήγμα, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η πανδημία προκάλεσε μια βαθιά κρίση και οι προκλήσεις που εμφανίστηκαν ήταν τεράστιες. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας άλλαξε, αφού ολόκληροι οικονομικοί κλάδοι σε κάποιες περιπτώσεις άνησαν αλλά και κάποιοι άλλοι εξαφανίστηκαν λόγω έλλειψης ζήτησης για τα προϊόντα τους. Σύμφωνα όμως με τους οικονομικούς κύκλους μετά από μια μεγάλη περίοδο οικονομικής ύφεσης ακολουθεί μια περίοδος ευημερίας και ανάπτυξης. Αυτό είχε ως συνέπεια τη συγκρατημένη αισιοδοξία για το μέλλον καθώς και τη διαμόρφωση θετικών προσδοκιών (IOBE, 2020).

Έπρεπε να υπάρξει μέριμνα για την ανάκαμψη της οικονομίας, καθώς δε θα ήταν ομοιόμορφη όπως επίσης και για την κάλυψη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, τα οποία προκλήθηκαν από την χρηματοδότηση επιχειρήσεων και νοικοκυριών, εξαιτίας της υγειονομικής κρίσης. Το μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργήθηκε στις θέσεις εργασίας των

νέων καθώς και των ανειδίκευτων εργατών. Από τις μεγαλύτερες μεταβολές που προκλήθηκαν ήταν στους τομείς της υγείας και της παιδείας, αφού κανένα από τα δύο δε θα είναι το ίδιο όπως παλιά. Σε ότι αφορά το ΑΕΠ υπήρξε μείωσή του και οι εγχώρια κατανάλωση μειώθηκε, αφού υπήρξε μεγάλη πτώση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Οι επενδύσεις διευρύνθηκαν, όχι όμως και οι εξαγωγές, οι οποίες αφορούσαν κυρίως υπηρεσίες και λόγω υγειονομικών πρωτοκόλλων δεν πραγματοποιήθηκαν. Η ύφεση κατά το 2020 υπήρξε βαθιά στη Ελλάδα και δημιούργησε μεγάλα προβλήματα σε όλους τους τομείς (IOBE, 2020).

Μετά την επιβολή της πρώτης καραντίνας τον Μάρτιο του 2020, η οποία συνοδεύεται από αντίστοιχα μέτρα στήριξης σε εργαζόμενους και επιχειρηματίες, υπήρξε μια περίοδος σχετικής ηρεμίας και επιστροφής στην κανονικότητα, με εργασιακούς ρυθμούς οι οποίοι θύμιζαν το παρελθόν. Τον Νοέμβριο του 2020 ξεκίνησε η δεύτερη καραντίνα, η οποία έληξε μέσα στο 2021. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα τα οποία δημιουργήθηκαν μέσα σε όλους τους μήνες στήριξης ήταν πολύ μεγάλα. Υπήρξε μια προσπάθεια από τις τράπεζες να εξασφαλίσουν ρευστότητα ώστε να αντιδράσουν στις έκτακτες συνθήκες οι οποίες δημιουργήθηκαν. Όμως υπήρξε επιφυλακτικότητα, για την χορήγηση δανείων, καθώς δεν υπήρχε κάποια ενημέρωση για την διάρκεια και την ένταση της υγειονομικής κρίσης. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια ήταν πολλά και με την συνέχιση της κατάστασης έγιναν ακόμα περισσότερα (IOBE, 2020).

Σημαντική μείωση υπήρξε και στον τουρισμό, που αποτελεί για την Ελλάδα τον κυριότερο παράγοντα εισαγωγής ρευστότητας από το εξωτερικό. Υπήρξε μεγάλη αλλαγή και στις μεταφορές, δημιουργώντας προβλήματα επιβίωσης σε πολλούς κλάδους όπως για παράδειγμα τα τουριστικά πρακτορεία. Οι εξαγωγές αντιμετώπισαν ένα μεγάλο πρόβλημα αφού πολλές από τις επιχειρήσεις παραγωγής ήταν σε καθεστώς αναστολής εργασιών. Η εκτέλεση του κρατικού προϋπολογισμού βρισκόταν σε ελλειμματική κατάσταση αφού υπήρχε η πανδημία, η οποία επηρέασε αρνητικά όλους τους τομείς. Αναμενόμενη συνέπεια είναι και η μείωση των κρατικών εσόδων. Παρατηρήθηκε ένα παράδοξο φαινόμενο μη αύξησης του ποσοστού ανεργίας, το οποίο εμφανίστηκε λόγω της επιδότησης των θέσεων εργασίας από το κράτος αλλά και λόγω μη αναζήτησης εργασίας από ένα πολύ μεγάλο ποσοστό ατόμων. Βέβαια, λόγω της καραντίνας και της μη δυνατότητας εξόδου είτε για ψώνια, είτε για διασκέδαση, εμφανίστηκε μεγάλη άνθιση στον κλάδο των ταχυμεταφορών

(courier), με μεγάλη αύξηση του ποσοστού εργαζομένων και των θέσεων εργασίας (IOBE, 2020).

Γενικά, βλέποντας το 2020 σαν σύνολο μπορούμε να πούμε ότι παρατηρήθηκε μια έντονη επιδείνωση του δείκτη οικονομικού κλίματος μέσα σε αυτό το έτος, όπως επίσης και του δείκτη καταναλωτικής εμπιστοσύνης. Ο μόνος κλάδος ο οποίος παρουσίασε μια ήπια αύξηση ήταν ο κλάδος των επιχειρηματικών προσδοκιών. Φυσικά, μείωση παρουσίασαν σχεδόν όλα τα δημοσιονομικά στοιχεία της οικονομίας, αφού τα έξοδα του κράτους ήταν τεράστια σε αντίθεση με τα ελάχιστα έσοδα.

Συμπεράσματα

Στα προηγούμενα κεφάλαια εξετάστηκε η οικονομική πορεία της Ελλάδας μέσα στο βάθος του χρόνου από τις αρχές του 19ου αιώνα έως και σήμερα. Διαπιστώθηκε λοιπόν ότι η Ελλάδα πάρα πολλές φορές έχει βρεθεί αντιμέτωπη με περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως άλλωστε ήταν το 1929 με το μεγάλο κραχ, η μεταπολεμική πετρελαϊκή κρίση, αλλά και η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση. Από όλα αυτά απορρέει το συμπέρασμα ότι η τελευταία κρίση χρέους, η οποία ακόμα μέχρι και σήμερα ταλανίζει τη χώρα είναι ίσως η πιο μεγάλη σε ένταση σε ολόκληρη την ιστορική πορεία της. Μέσα από την ανάλυση όλων των στάδια από τα οποία πέρασε η Ελληνική οικονομία από το 2000 μέχρι και σήμερα γίνεται κατανοητό ότι η κρίση είναι αποτέλεσμα των δανεισμών, των ανεξέλεγκτων σπαταλών και των απερίσκεπτων πολιτικών που ακολουθήθηκαν στον οικονομικό τομέα.

Πέρα από όλα τα παραπάνω σημαντική ήταν και η ανάλυση των δανειακών συμβάσεων, των μέτρων λιτότητας και όλων των προσπαθειών που έγιναν εκ μέρους της Ελλάδας για να μπορέσει να αποπληρώσει το υπέρογκο χρέος της. Φάνηκε λοιπόν ότι οι μέθοδοι οποιοί οι οποίες εφαρμόστηκαν μέχρι και σήμερα δεν είναι αποτελεσματικές για τη χώρα. Αντί για αυτό κατάφεραν να επιδεινώσουν ακόμη περισσότερο την κατάσταση και να οδηγήσουν στην Ελλάδα μέχρι και στα όρια της χρεοκοπίας. Παρόλα αυτά σταδιακά η Ελλάδα έχει καταφέρει

να βελτιωθεί ως ένα βαθμό, ενώ υπάρχουν ακόμα περισσότερα περιθώρια βελτίωσης, εφόσον διαθέτει πολλούς πόρους, οι οποίοι αν αξιοποιηθούν με κατάλληλο τρόπο σίγουρα θα βοηθήσουν την οικονομία της να ανακάμψει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ελληνική

Αυλωνίτη, Ν. (2017). *Μνημονιακές ιστορίες: Από την ελληνική κρίση στην Πορτογαλία*. News 247. Ανακτήθηκε από <http://news247.gr/eidiseis/reportaz/mnhmoniakes-istoriesapo-thn-ellhnikh-krish-sthn-portogalia.4764725.html>

Βαγιανός, Δ., Βέττας Ν. & Μεγήρ, Κ. (2010). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία*. Ανακτήθηκε από http://users.uoi.gr/kammas/Meghir_et_al_2010.pdf

Γιαννίτσης & Ζωγραφάκης. (2016). *Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης*. Αθήνα: ΠΟΛΙΣ.

Ζάρδας, Α.Α. (2015). *Η ελληνική οικονομική κρίση και τα μνημόνια*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (2017). *Έκθεση για τη Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q2_06072017_PRE_GR.pdf

INE, (2008). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*. Ετήσια Έκθεση: Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

IOBE (2016). *Η Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q4_26012017_REP_GR.pdf

IOBE (2017). *Η Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q3_17102017_REP_GR.pdf

IOBE (2018). *Η Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q4_2018_REP_GR.pdf

IOBE (2019). *Η Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q3_2019_REP_GR.pdf

IOBE (2020). *Η Ελληνική Οικονομία*. Ανακτήθηκε από http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q3_2019_REP_GR.pdf

Καψύλης Ν. (2015). *Οι πιο φτωχοί στην Ελλάδα πλήρωσαν διπλά την κρίση*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2015/03/21/politics/oi-pio-ftwxoi-stin-ellada-plirwsan-diplatin-krisi/>

Κότιος, Α., Γαλανός, Γ. & Ρουκανάς, Σ. (2012). *Η Ελληνική Κρίση και η κρίση του συστήματος διακυβέρνησης της ευρωζώνης*. Αθήνα.

Κουφάρης, Γ. (2010). *Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές*. Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος- Φεβρουάριος 2010.

Krugman, P. (2009). *Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομιών της ύφεσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Μαριάς, Ν. (2011). *Το Μνημόνιο της χρεοκοπίας και ο άλλος δρόμος*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.

Πολυχρονίου, Χ. (2011). *Η Ελλάδα Μετά το Κούρεμα Χρέους- Επιπλέον Λιτότητα, Βαθύτερο Κατρακύλισμα της Οικονομίας και Παράδοση της Εθνικής Κυριαρχίας*. Αθήνα.

Σέγκου, Ι. (2017). *Νεοφιλελευθερισμός, λιτότητα και κρίση: οι επιπτώσεις των μνημονίων στην φορολογική πολιτική της Ελλάδας την περίοδο 2010-2015* (Doctoral dissertation, Πρόγραμμα Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό Δίκαιο, Σχολή Νομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου).

Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (2008). *Φάκελος Ελληνική Οικονομία 2004-2008*. Αθήνα.

Δημοσίευση της Ευαγγελίας Παπαπέτρου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, «*Η ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης. Πρόσφατες αναλύσεις και προοπτικές*», Αθήνα

Ξένη

European Commission, (2009), «*Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe : Causes, consequences and responses*». European Economy, Brussels. Pp.1-87, Tab. Grap.

Foster, J. B., & Magdoff, F. (2009). *The great financial crisis: Causes and consequences*. NYU Press.

Katsios S., (2006). The Shadow Economy and Corruption in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics, Ionian University, vol.1*, pp.61-80.

Kostelenos, G., D. Vassiliou, E. Koumaris, S. Petmezas and M. Sfakianakis (2007). *Sources of the Economic History of Modern Greece: Quantitative data and statistical series: Greek Domestic Product 1830-1939*. Centre for Planning and Economic.

Krugman, P. (2009). *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. Allen Lane/Penguin Press.

Lin, C. Y. Y., Edvinsson, L., Chen, J., & Beding, T. (2012). *National intellectual capital and the financial crisis in Greece, Italy, Portugal, and Spain* (Vol. 7). Springer Science & Business Media.

Ozturk, S., & Sozdemir, A. (2015). Effects of global financial crisis on Greece economy. *Procedia Economics and Finance, 23*, 568-575.

Rudd, K. (2009). The global financial crisis. *Monthly, The*, (Feb 2009), 20-29.

Vandoros, S., Hessel, P., Leone, T., & Avendano, M. (2013). Have health trends worsened in Greece as a result of the financial crisis? A quasi-experimental approach. *The European Journal of Public Health, 23*(5), 727-731.

Zografaki, I., Papamichail, D., & Panagiotopoulos, T. (2018). Adverse effect of the financial crisis in Greece on perinatal factors. *European journal of public health, 28*(6), 1116-1121.

-Μάρξ Κ., Ενγκελς Φ. (2018), «*Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*», μτφ. Παππάς Α., εκδ. Πατάκης